

Karl August Klever

'Rett til krig' i samfunnsfagenes lærebøker

En kvalitativ undersøkelse av folkerettslig begrepsbruk i lærebøker i samfunnsfag, og progresjon fra ungdomsskolen til videregående skole.

Masteroppgave i Grunnskolelærerutdanning 5-10. Samfunnsfag.
Veileder: Per Overrein
Mai 2024

Karl August Klever

'Rett til krig' i samfunnsfagenes lærebøker

En kvalitativ undersøkelse av folkerettslig begrepsbruk i lærebøker i samfunnsfag, og progresjon fra ungdomsskolen til videregående skole.

Masteroppgave i Grunnskolelærerutdanning 5-10. Samfunnsfag.
Veileder: Per Overrein
Mai 2024

Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet
Fakultet for samfunns- og utdanningsvitenskap
Institutt for lærerutdanning

Kunnskap for en bedre verden

Sammendrag

Avhandlingen undersøker hvordan folkerettslige prinsipper og begreper for rett til krigføring fremstilles i lærebøker, samt tematikkens progresjon ved overgangen fra ungdomsskolen til videregående skole. Begrepsbruk og progresjon drøftes ut fra Vygotskijs forståelse av begrepslæring og Jerome Bruners forståelse av verdien av struktur. Undersøkelsen inkluderer fire lærebøker, fra to forlag. To av lærebøkene er fra ungdomsskolens samfunnsfag, mens to av bøkene er fra videregående skoles samfunnskunnskap.

Undersøkelsen finner en tendens i sterk vektlegging av Sikkerhetsrådets rolle og myndighet til å vedta militær maktbruk. Begrepene *Sikkerhetsrådet* og *vetorett* brukes hyppig i alle lærebøker. Undersøkelsen finner derimot begrenset bruk av begrepene *folkerett*, *maktforbudet* og *selvforsvarsretten*. Det er også store forskjeller i vektlegging av humanitære intervensjoner mellom de to forlagenes lærebøker.

Undersøkelsen finner progresjon i begge forlag, hvor temaet inkluderer en utvidelse av begreper i bøkene for videregående. Det er derimot forskjeller i hvordan progresjonen blir til, og ulikhet i tydelig sammenheng mellom lærebøker for ungdomsskolen og vgs.

Abstract

The thesis researches how principles and subject-specific terms of international law related to the right to warfare are presented in Norwegian textbooks, as well as how the progression of this topic develops in the transition from middle school to high school. The use of subject-specific terms and progression are discussed based on Vygotsky's understanding of vocabulary development and Jerome Bruner's understanding of the value of structure. The study includes four textbooks from two publishers. Two of the textbooks are made for middle school students, while the other two are made for social studies at a high school level.

The research discovers a tendency of emphasis on the role and authority of the UN Security Council to authorize the use of military force. The terms *Security Council* and *veto power* are frequently used in all textbooks. However, the study finds limited use of the terms *international law*, *prohibition of the use of force*, and the *right to self-defense*. There are also significant differences in the emphasis on humanitarian interventions between the two publishers' textbooks.

The study finds noticeable changes between school levels for both publishers' textbooks regarding the right to warfare. Most noticeably there was a change in the vocabulary used in the high school textbooks. However, there are differences in how this progressive change occurs and inconsistency in explicit connections between the textbooks for Norwegian middle school and high school.

Forord

For min del er det ikke bare arbeidet med oppgaven som nå tar slutt, men også et helt kapittel i livet mitt. De siste fem årene har vært utfordrende, formative, brutale og fantastiske – fylt av minner og erfaringer som aldri vil forlate meg. På reisen har jeg møtt og tilbragt tid med en rekke mennesker som har påvirket meg i større og mindre grad, og gjort hele opplevelsen mye bedre – både i gode og vonde perioder.

Takk til alle jeg har møtt, både gjennom og utenom studiet.

Takk til både nye og gamle venner og nære – også de jeg ikke lenger har kontakt med.

Takk for alle timene jeg har fått tilbringe på kontoret til linjeforeningen SALT, og på ulike arrangementer med medstudenter – både som deltaker og som arrangør gjennom utvalget Stuggu de siste 16 månedene. Det har vært en ære å få være med.

En spesiell takk også til Per Overrein, for gode råd og diskusjoner under veiledningen.

Nest sist – en stor takk til familien min, som alltid har tatt vare på meg hjemmefra.

Og til slutt – en ekstra takk til meg selv, for å ha blitt en person jeg er stolt av å være.

Innhold

Sammendrag.....	v
Abstract.....	vi
Forord.....	vii
Innhold	viii
1. Innledning	1
1.1. Problemstilling og avgrensning.....	1
1.2. Leseveiledning.....	3
2. Tidligere forskning og teoretiske perspektiver.....	5
2.1. Krigens folkerett.....	5
2.2. Lærebøker og deres fagbegreper.....	10
2.3. Progresjon i skolens samfunnsfag.....	12
2.4. Krig og folkerett i samfunnsfagets lærebøker	15
3. Læreplanene og læreplanenes progresjon	17
4. Metode for analyse	21
4.1. Læreboksjangeren	21
4.2. Kvalitative lærebokanalyser	22
4.3. Kvalitet, validitet og reliabilitet.....	24
4.4. En gjennomgang av undersøkelsens fremgangsmåte	25
5. Utvalg av empiri.....	27
5.1. <i>Samfunnsfag 10</i> (Cappelen Damm, 2022).....	28
5.2. <i>Delta!</i> (Cappelen Damm, 2021).....	28
5.3. <i>Arena 9</i> (Aschehoug, 2021)	29
5.4. <i>FOKUS</i> (Aschehoug, 2020).....	29
6. Presentasjon av funn.....	31
6.1. Funn i <i>Samfunnsfag 10</i> (2022, ungdomsskolen).....	31
6.2. Funn i <i>Delta!</i> (2021, vgs)	33
6.3. Funn i <i>Arena 9</i> (2021, ungdomsskolen)	34
6.4. Funn i <i>Fokus</i> (2020, vgs).....	36
7. Drøfting.....	39
7.1. En sammenligning av Cappelen Damms lærebøker	39
7.2. En sammenligning av Aschehougs lærebøker	42
7.3. Begrepskategori 1: Statssamfunnet	44
7.4. Begrepskategori 2: FN-systemet.....	47
7.5. Begrepskategori 3: Humanitære intervensjoner og R2P	49

7.6.	Avsluttende synspunkter.....	51
8.	Konklusjon.....	55
9.	Litteratur	57
9.1.	Kunnskapsgrunnlag & metode:.....	57
9.2.	Lærebøker og lærebokkapitler	59

1. Innledning

I etterkant av Russlands angrep på Ukraina i 2022 og eskaleringen av konflikten mellom Israel og Palestina høsten 2023, har krigens folkerett blitt et aktuelt tema i samfunnet og media. Siden år 2000 har krig og konflikt i Afghanistan, Irak, Libya og Syria vært eksempler på folkerettslige konflikter som har preget det norske nyhetsbildet. Med omtale av folkerettslige prinsipper i medier og den offentlige samfunnsdebatten, blir forståelsen av krigens folkerett viktig for elevenes samfunnsforståelse. Når har et land rett til å gå til krig? Hva innebærer retten til selvforsvar? Dette er spørsmål som bør få en plass i skolens samfunnsfag.

FN-pakten forbyr verdens stater fra å ty til bruk av eller trusler om væpnet makt mot andre stater. Likevel finnes situasjoner hvor bruk av militærmakt legitimeres, og regler i FN-pakten som viser til når medlemsland kan og/eller skal gå inn militært i situasjoner. Regulering av rett til krigføring har en tydelig plass i det internasjonale samfunnet, og angår norsk forsvars- og utenrikspolitikk.

Når samfunnsfagene får særskilt ansvar for elevenes forståelse av nasjonale og internasjonale problemstillinger, bør rett til krigføring få en plass i samfunnsfaget. Kunnskap om folkerettslige prinsipper blir dermed en del av samfunnsfagets kvalifiseringsoppdrag. Men hvordan og i hvilken grad fremstilles denne delen av krigens folkerett i skolens samfunnsfag?

1.1. Problemstilling og avgrensning

Oppgavens problemstilling er følgende:

Hvordan fremstilles folkerettens regler for rett til krigføring i lærebøker i skolens samfunnsfag, og hvordan er tematikkens progresjon fra ungdomsskolen til vgs?

Eksemplene fra Ukraina og Midtøsten som har preget nyhetsbildet de siste årene, viser at krigens folkerett har en klar verdi innenfor globale forhold og problemstillinger, som samfunnsfagene skal tilrettelegge for at elevene får utforske. I tillegg blir slike konflikter svært sentrale i den norske samfunnsdebatten, som elevene skal dannes til å delta demokratisk i. I et samfunnsfag som skal bidra til å danne kritisk tenkende og demokratisk deltakende borgere, bør kjennskap til og forståelse for nasjonal utenriks- og forsvarspolitiske forhold være en viktig del av faginnholdet elevene sitter igjen med etter skolegangen.

Rett til krigføring bør dermed få en tydelig plass i samfunnsfagene lærebøker. Denne oppgavens formål er å undersøke hva som vektlegges i lærebøkene tekster hvor regulering av retten til å føre krig, folkerettens jus ad bellum, er aktuell. Oppgaven tar utgangspunkt i at en forståelse av folkerettslige prinsipper er viktig for å danne demokratisk deltakende og kritisk tenkende elever.

I Norge, hvor de fleste begynner på videregående skole, vil store deler av befolkningen ha fellesfaget samfunnskunnskap. Men i hvilken grad utvikles læring om krigens folkerett ved overgangen fra grunnskolen til det mer spissede samfunnskunnskapsfaget? Legger lærebokforlagene opp til en videre progresjon og dypere kunnskap om temaet? Vil nye begreper utfordre elevene? Og hvilke prinsipper for rett til krigføring vektlegges sterkest i lærebøkene? Dette er spørsmål oppgaven vil undersøke dypere.

Oppgaven undersøker hvilke begreper som brukes i forbindelse med krigens folkerett, og hvorvidt folkerettslige prinsipper diskuteres og forklares. Undersøkelsen avgrenses til hvordan retten til å føre krig, samt regulering av denne retten, fremstilles i lærebøkene. Undersøkelsen konsentreres rundt tekster som omhandler internasjonale forhold, samt regulering av retten til å føre krig og væpnet konflikthåndtering.

I lærebøker for ungdomsskolen til videregående, undersøker oppgaven hvorvidt det er progresjon i fremstillingen av folkerettens jus ad bellum. Dette avgrenses til å omhandle faget samfunnskunnskap på vgs, og ekskluderer historiefaget, og programfag som er utenom videregående skoles fellesfag. Undersøkelsen gjelder lærebøker laget i etterkant av læreplanfornyelsen i 2020 (LK20). Oppgaven fokuserer på den generelle presentasjonen av folkerett i forbindelse med krig og konflikt i lærebøkene. Oppgaven vil undersøke lærebøker for både ungdomsskole og vgs fra to forlag.

Undersøkelsen har to avgrensede forskningsspørsmål:

1. *Hvordan kommer prinsipper og begreper for regulering av retten til å føre krig / jus ad bellum til uttrykk i lærebøker etter LK20?*

Her tar undersøkelsen for seg folkerettslige prinsipper og begreper som omtales i lærebøkene. Dette tilsier at lærebøkene analyseres kvalitativt. Både inkludering, ekskludering og vektlegging av ulike prinsipper og begreper blir undersøkt. Oppgaven undersøker hvilke kontekster som aktualiserer folkerettslig tematikk, hvilke folkerettslige prinsipper lærebøkene inkluderer og vektlegger, og hvilke aktører som tillegges makt til å regulere krig og konflikt og bestemme når stater kan gripe inn.

Oppgaven undersøker lærebøkernes bruk av fagbegreper i forbindelse med folkerettslige prinsipper. Undersøkelsen forstår utvikling i begrepsbruken som en viktig del av samfunnsfagets progresjon. Det er derfor laget en begrepsliste (s. 29). Undersøkelsen kartlegger bruk av begrepene, hvor ofte begrepene brukes og hvordan begrepene fremstilles og forklares.

Undersøkelsens formål er å forstå hva lærebøkene vektlegger innen tematikken rett til å føre krig, og hva en lærer, elev og skolen kan forvente å møte.

2. *Hvordan er progresjonen i omtalen av folkerettens jus ad bellum i lærebøkene fra ungdomsskolen til videregående skole?*

Forskningsspørsmål 2 danner et sammenligningsgrunnlag for oppgaven. Her vil oppgaven sammenligne funnene i bøkene. Utvalget av lærebøker baserer seg i stor grad på progresjonen forskningsspørsmål 2 etterspør. Undersøkelsen vil derfor omfatte fire lærebøker fra to ulike forlag: *Arena 9* og *Fokus Samfunnskunnskap* fra Aschehoug og *Samfunnsfag 10* og *Delta! Basis. Samfunnskunnskap* fra Cappelen Damm. Oppgaven undersøker progresjonen i lærebøkernes fremstilling av rett til krigføring internt i de to forlagene. Videre diskuteres funn av tendenser og ulikheter mellom bøkene.

1.2. Leseveiledning

Oppgaven struktureres på følgende måte:

Kapittel 2 danner oppgavens kunnskapsgrunnlag. Underkapitlene tar for seg forklaringer av og perspektiver på krigens folkerett, begreper og begrepslæring, og faglig progresjon i samfunnsfaget. Kapittelets siste del viser til tidligere lærebokanalyser som har undersøkt krig, folkerett og folkerettslig begrepsbruk i norske lærebøker.

Kapittel 3 omhandler folkerettens relevans for samfunnsfagenes læreplaner. Her vises det til hvilke kompetansemål og deler av læreplanene som legger både sterke og svake føringer for læring om folkerettens regler for rett til krigføring, samt i hvilken grad temaet aktualiseres.

Kapittel 4 omhandler undersøkelsens metodikk. Det har underkapitler om undersøkelsens forståelse av læreboksjangeren som forskningsobjekt, undersøkelsens metodiske inspirasjonsgrunnlag og forståelse av kvalitative forskningsdesign og lærebokanalyser, og hvordan slike forskningsdesign kan beholde kvalitet, reliabilitet og validitet. Til slutt oppsummeres undersøkelsens fremgangsmåte og begrepsliste. Begrepene er inndelt i tre begrepskategorier; «Statssamfunnet», «FN-systemet» og «Humanitære intervensjoner og R2P».

Kapittel 5 presenterer utvalget av empiri. Kapittelet inneholder en forklaring av bakgrunnen for utvalget av lærebøker, før hver lærebok kort presenteres.

Kapittel 6 inneholder individuelle analyser av innholdet i lærebøkene. Innledningen presenterer en tabell over bøkens bruk av fagbegrepene.

Kapittel 7 er undersøkelsens drøftende kapittel. Først inneholder kapittelet interne sammenligninger innad i forlagene, med søkelys på progresjon og begrepsutvikling. Videre diskuteres likheter og ulikheter i underkapitler basert på begrepskategoriene. Kapittelet avslutter med avsluttende perspektiver rundt ulikheter og tendenser.

Kapittel 8 inneholder konklusjon.

2. Tidligere forskning og teoretiske perspektiver

Dette kapittelet danner undersøkelsens kunnskapsbakgrunn. Kapittelet inneholder underkapitler om folkerett, begrepslæring og progresjon, samt tidligere forskning på krig og folkerett i lærebøker. Kapittelet starter med temaet folkerett. Underkapittelet bygger på *Krigens folkerett – Norge og vår tids kriger* (2020) av Cecilie Hellestveit & Gro Nystuen, begge med doktorgrad innenfor folkerett og tilknyttet Folkerettsinstituttet, og to bøker av Geir Ulfstein, dr. jus og professor emeritus i folkerett ved UiO. Den ene er *Hva er folkerett* (2016). Den andre er *Innføring i folkerett* (2018), skrevet i samarbeid med Morten Ruud, tidligere gjesteforsker ved UiO. Underkapittelet inkluderer også tekster av Øyvind Østerud, professor ved Institutt for statsvitenskap ved UiO. Videre suppleres det med en artikkel fra Regjeringen.no, og en artikkel av Rune Ottosen, journalist og professor emeritus.

Kapittelets neste del handler om lærebøkernes fagbegreper. Underkapittelet starter med en aktualisering av fagbegrepenes rolle i samfunnsfaget, inspirert av Lise Kvande og Hans Olofssons *Begreper om og i samfunnet* (2024). Videre bygger underkapittelet på Lev Vygotskijs *Tenkning og tale* (2001), supplert med to nyere artikler. Den ene av Per Overrein, førstelektor i samfunnsfag på Institutt for lærerutdanning ved NTNU, og Jon Smidt, professor emeritus. Den andre av Marianne Haug og Berit S. Ødegaard, begge med doktorgrad i naturfagdidaktikk.

Tredje del omhandler progresjon. Her omtales Ludvigsen-utvalgets NOU 2015:8, Thomas Koritzinskys *Samfunnskunnskap. Fagdidaktisk innføring* (2020), avdøde professor emeritus Jerome Bruners spiralprinsipp, og Christoffer Tveits masteroppgave om progresjon i samfunnsfag fra 2023. Til slutt inneholder kapittelet tidligere samfunnsfaglig lærebokforskning om krig og folkerett, og inkluderer Anette Dischler Nålby's masteroppgave fra 2023 og en artikkel av Per Overrein, utgitt 2024.

2.1. Krigens folkerett

I innledningen til boka *Hva er folkerett*, forklarer Geir Ulfstein folkerettens tradisjonelle definisjon «som de rettsreglene som gjelder mellom statene» (Ulfstein, 2016, s. 7). Ulfstein hevder derimot at denne definisjonen ikke lenger er dekkende, fordi folkerettslige regler i dag både omhandler ikke-statlige subjekter og påvirker nasjonale rettssystemer. Ulfstein presenterer en forståelse av folkeretten han mener er mer treffende: «folkeretten regulerer forhold som har internasjonal interesse, og (...) er en egen rettsorden som er forskjellig fra de nasjonale rettssystemene» (2016, s. 8). Videre forklarer Ulfstein to måter for hvordan folkerettslige regler oppstår: Gjennom internasjonale traktater/konvensjoner, og gjennom internasjonal sedvanerett (2016, s. 8). Innenfor folkeretten finner vi det Cecilie Hellestveit og Gro Nystuen i *Krigens folkerett* (2020) omtaler som «samlebegrepet for alle regelregimene i internasjonal rett som angår bruk av makt i tilknytning til væpnede konflikter eller andre krigslignende forhold» (Hellestveit & Nystuen, 2020, s. 19): nemlig *krigens folkerett*.

Krigens folkerett omhandler folkerettslige regler som gjelder i forbindelse med krig. Innad i krigens folkerett eksisterer et skille mellom regler for *jus in bello* og regler for *jus ad bellum* (Hellestveit & Nystuen, 2020, s. 177). In bello-reglene omhandler «hvordan selve maktbruken skal foregå» (Hellestveit & Nystuen, 2020, s. 177). Reglene gjelder for samtlige parter i en krig, uavhengig av hvilken part som har folkerettslig hjemmel til væpnet maktbruk. De omhandler blant annet beskyttelse av sivile og krigens ofre, og

regler for hvilke våpen som kan brukes (Hellestveit & Nystuen, 2020, s. 175-176). Også parten med hjemmel til krigføring må forholde seg til *jus in bello*-reglene.

Ad bellum-reglene omfatter hvilke situasjoner som gir rett til krigføring, og hvem som har folkerettslig hjemmel til væpnet maktbruk (Hellestveit & Nystuen, 2020, s. 177-178). I en krig har kun én av partene hjemmel til å bruke militærmakt. Denne oppgaven undersøker fremstilling av reglene for *jus ad bellum* i lærebøker. Underkapittelet presenterer videre prinsipper og begreper som er relevante for nettopp reguleringen av rett til krigføring.

Sentralt for *jus ad bellum*, er det rådende maktforbudet nedfelt i FN-pakten. Hellestveit & Nystuen omtaler maktforbudet som «hovedregelen i folkerettens *ad bellum*-regime» (2020, s. 86) og skriver at FN-paktens maktforbud i artikkel 2(4) er «en hjørnestein i FN-pakten» (2020, s. 91). Maktforbudet omtales som *jus cogens* – altså ufravikelig sedvane som gjelder alle verdens stater. (Hellestveit & Nystuen, 2020, s. 90). Forbudet forbyr samtlige av verdens stater fra å ty til væpnet maktbruk for å «krenke den territorielle integriteten til andre stater» (Hellestveit & Nystuen, 2020, s. 91). Dette inkluderer trusler om bruk av væpnet makt (FN-pakten, art. 2(4)), og krigføring mot «ikke-statlige aktører på annen stats territorium» uten hjemmel (Hellestveit & Nystuen, 2020, s. 91).

Maktforbudet har sterk tilknytning til prinsippet om *staters suverenitet*. Prinsippet kommer frem gjennom FN-paktens artikkel 2(1): «Organisasjonen [FN] er grunnlagt på prinsippet om alle medlemmers suverene likhet». Statssuverenitet handler om statenes uavhengighet og myndighet innenfor egne territorier og over egen befolkning (Ulfstein, 2016, s. 33).

Om suverenitetens utvikling hevder Ulfstein at viktigheten av internasjonal deltakelse er økende, og at suverenitetens utvikling påvirkes av den økende fremveksten av folkerettslige forpliktelser. Samtidig er det behov for at stater som deltar internasjonalt også er effektive nasjonalt, slik at folkerettslige forpliktelser gjennomføres effektivt (Ulfstein, 2016, s. 36). Ulfstein poengterer videre at suvereniteten verner mot imperialisme, og viser til nærhetsprinsippet; «mest mulig bør avgjøres på lokalt nivå» (2016, s. 36-37). Ulfstein forklarer at kritikk mot statssuverenitetsprinsippet ofte handler om at det kan hindre internasjonale vedtak og hindre inngripen ved menneskerettighetsbrudd. Motsvaret er at suvereniteten begrenses av folkerettslige forpliktelser statene må forholde seg til (Ulfstein, 2016, s. 36). Alvorlige brudd på slike forpliktelser kan føre til at FNs sikkerhetsråd kan vedta tiltak, også med militærmakt.

Maktforbudet er *jus ad bellum*s hovedregel, men det finnes unntak. Hellestveit & Nystuen forklarer at FN-pakten har to unntakshjemler: «1) autorisasjon til maktbruk av FNs sikkerhetsråd og 2) individuelt eller kollektivt selvforsvar» (2020, s. 90). Førstnevnte gir Sikkerhetsrådet myndighet til å fatte vedtak om at land kan ty til krigføring. På Regjeringen.no står det at Sikkerhetsrådet har internasjonalt hovedansvar for fred og sikkerhet. Vedtakene Sikkerhetsrådet fatter omtales som folkerettslig bindende for samtlige av FNs medlemsstater (Regjeringen, 2023). Videre kommer det frem at Sikkerhetsrådet har 15 medlemmer, hvor USA, Russland, Kina, Storbritannia og USA er faste medlemmer med vetorett i alle avstemminger.

Vedtak som legitimerer væpnet maktbruk fattes dersom det er flertall blant de 15 medlemmene av Sikkerhetsrådet, og ingen av de fem faste medlemmene stemmer mot forslaget. Sikkerhetsrådets myndighet til å vedta unntak til maktforbudet kommer frem

gjennom FN-paktens kapittel VII, kalt «Tiltak mot trusler mot freden, fredsbrudd og angrepshandlinger» (FN-pakten, kapittel VII). Kapittel VII inneholder artikler 39-51. Artikkel 41 viser at Sikkerhetsrådet kan fatte vedtak om sanksjoner mot land som truer freden eller fører krig. Artikkel 42 omfatter at Sikkerhetsrådet kan fatte vedtak om strengere tiltak og sanksjoner. Artikkelen forklarer at «Slike tiltak kan innbefatte demonstrasjoner, blokade og andre operasjoner av de Forente Nasjoners medlemmers stridskrefter i luften, til lands og til sjøs» (FN-pakten, art. 42). Hellestveit & Nystuen poengterer at få av mandatene fra kapittel VII er «autorisasjon av *militærmaktbruk* mot en statsmakt» (2020, s. 96). I stedet omhandler de gjerne andre former for sanksjoner og tiltak. Tiltak om væpnet maktbruk vedtas dersom Sikkerhetsrådet mener tiltak i henhold til artikkel 41, er eller vil bli «utilstrekkelige (...) for å; opprettholde eller gjenopprette internasjonal fred og sikkerhet» (FN-pakten, art. 42).

Hellestveit & Nystuen viser til eksempler hvor Sikkerhetsrådet har vedtatt maktbruk. Et av eksemplene er krigen mot Irak i 1991, etter Iraks invasjon av Kuwait i 1990. Sikkerhetsrådet vedtok først resolusjoner med hjemmel i artikkel 40, før maktbruk ble vedtatt da Irak «ikke etterkom Sikkerhetsrådets påbud om tilbaketrekning» (Hellestveit & Nystuen, 2020, s. 105). Hellestveit & Nystuen omtaler dette som et kroneksempel på håndhevelse av maktforbudet gjennom VII-mandater. I tillegg vises det til former for mandater, med eksempler. I forbindelse med Golfkrigen (Irak-Kuwait) i 1990-91, poengteres det at mandat ble gitt til Kuwait's samarbeidsland (Hellestveit & Nystuen, 2020, s. 98).

Gjennom folkemordkonvensjonen av 1948, kunne Sikkerhetsrådet vedta tiltak ved fare for folkemord, inkludert situasjoner hvor internasjonal fred og sikkerhet ikke var truet (Hellestveit & Nystuen, 2020, s. 130). Spesielt etter 1990 oppsto spørsmål om hvorvidt, og hvordan, beskyttelse av sivile burde legitimere internasjonal inngripen ved andre grove overgrep enn folkemord. De mest aktuelle folkerettslige spørsmålene siden den kalde krigens slutt har omhandlet hvorvidt Sikkerhetsrådet og enkelte stater har «rett eller sågar plikt til (og dermed ansvar for) å beskytte mennesker i tredjeland som står i fare for å bli ofre for grove overgrep utført av egne myndigheter eller med myndighetenes aksept» (Hellestveit & Nystuen, 2020, s. 127-128). Tematikken viser et brudd i skillelinjen mellom folkerettslige regler i krig og regler for rett til krigføring.

Den norske straffeloven inneholder begreper relevante for folkemord og grove overgrep. Kapittel 16, første kapittel i straffelovens annen del, om straffbare handlinger, har tittelen «Folkemord, forbrytelse mot menneskeheten og krigsforbrytelse» (Straffeloven, 2005). Her forklares det at «For folkemord straffes den som i hensikt helt eller delvis å ødelegge en nasjonal, etnisk, rasemessig eller religiøs gruppe» (Straffeloven, 2005, §101). Ved forbrytelse mot menneskeheten, straffes deltakende «som ledd i et utbredt eller systematisk angrep rettet mot en sivilbefolkning» (§102). Lover om straff for krigsforbrytelser defineres basert på formen for krigsforbrytelser; «Krigsforbrytelser mot person» (§103), «mot eiendom og sivile rettigheter» (§104), «mot humanitære innsatser eller kjennemerker», (§105), «gjennom anvendelse av forbudte stridsmetoder» (§106), og «gjennom anvendelse av forbudte stridsmidler» (§107). Alle tre begrepene i tittelen inngår i undersøkelsens begrepsliste. Begrepene knyttes til begrepskategorien «Humanitære intervensjoner og R2P».

I 2005 ble det folkerettslige prinsippet «responsibility to protect», eller R2P, vedtatt i FN. Ifølge Ruud & Ulfsteins *Innføring i folkerett* (2018) fikk Sikkerhetsrådet dermed kompetanse til å handle etter kapittel VII dersom en stat mislykkes i sin plikt om å

beskytte eget folk mot «folkemord, krigsforbrytelser, etnisk rensning og forbrytelser mot menneskeheten» (Ruud & Ulfstein, 2018, s. 212;226). Hellestveit & Nystuen poengterer at R2P *ikke* endret FN-pakten, og heller ikke var en «ny folkerettslig norm» (Hellestveit & Nystuen, 2020, s. 131). R2P omtales heller som «en politisk doktrine» som har evnet «å omdefinere allerede eksisterende virkemidler i et forsøk på å etablere en *forventning* om handling» (Hellestveit & Nystuen, 2020, s. 131). Innføringen av R2P har derimot ikke vært uproblematisk.

R2P er et av folkerettens største diskusjonstemaer. Balansen mellom folkerettens prinsipp om statsuverenitet og humanitære intervensjoner er ofte komplisert (Hellestveit & Nystuen, 2020, s. 130). Utarbeidelse av justis som definerer humanitære intervensjoner og hvilke situasjoner som legitimerer intervensjoner, blir derfor utfordrende. Ifølge Hellestveit & Nystuen vil de fem faste medlemmene med vetorett få økt makt i en situasjon hvor Sikkerhetsrådet har all myndighet over humanitære intervensjoner (2020, s. 130). En regel hvor stater kan føre krig med humanitære intervensjoner som grunnlag, uten å involvere Sikkerhetsrådet, gir det Hellestveit & Nystuen omtaler som realpolitiske bekymringer, og «så åpenbare farer for misbruk at hele maktforbudet ville stå i fare» (Hellestveit & Nystuen, 2020, s. 130-131).

Blant kritikere av humanitære intervensjoner, finner vi professor i statsvitenskap, Øyvind Østerud. I 1986 ga Østerud ut boka *Intervensjon som stormaktspolitikk*. Humanitære intervensjoner ble her omtalt som «[uten] utbredt støtte i internasjonale fora», ofte på grunn av «mistanke om andre interesser bak» (Østerud, 1986, s. 74). I 2017 kritiserte Østerud bruk av falske beviser for legitimering av intervensjoner i Aftenposten. Om bombingene av Libya i 2011, poengterte Østerud at en rapport fra den britiske utenrikskomiteen hadde vist at FN-mandatet om intervensjon i Libya «bygde på sterkt overdrevne tall for sivile ofre», og at «Det stilltiende målet om å styrte Gaddafi fortrenget hensynet til korrekt saksfremstilling» (Østerud, 2017). Seks år etter at R2P ble vedtatt, var kritikken om andre interesser enn humanitære aspekter fortsatt svært aktuell.

Dette er forenlig med andre intervensjoner hvor humanitære interesser har blitt omtalt som mål. NOU 2016:8 om norsk deltakelse i Afghanistan, viste at det viktigste med norsk tilstedeværelse var «å sikre et godt forhold til USA og bevare NATOs relevans» (NOU 2016:8, s. 10). Hovedbildet i Afghanistan ble ikke påvirket av norsk militær deltakelse. Selv med påviste resultater innenfor helse og utdanning, omtales resultatene av bistandsarbeidet som skuffende. Forholdet til allierte var norsk deltakelses viktigste mål.

Østerud har også vært kritisk til hvorvidt humanitære intervensjoner har oppnådd tiltenkte mål. Skuffende resultater i Afghanistan er eksempel på dette. I kommentaren «Sommeren da Libya forsvant» i Aftenposten (2023), forteller Østerud at de fleste europeiske NATO-land forsto bombingene av Libya som at R2P «endelig skulle (...) tas i bruk». I etterkant har intervensjonen vist seg svært mislykket. Østerud hevder at «Norge og Vesten bidro til det motsatte av den humanitære hensikten» (2023). Overdrivelse av trussel mot sivile og overseelse av forhandlingsfølere fra libyske parter, omtales som to avgjørende feil ved intervensjonen (Østerud, 2023). I tillegg poengteres det at Frankrike, Storbritannia og USA hadde hensikter som «gikk lenger enn ordlyden i FN-mandatet og hadde ikke ryggdekning i Sikkerhetsrådet» (Østerud, 2023). Resultatet er at Libya fortsatt er preget av konflikter og utfordringer, demokratiet har ikke oppstått, og «Statsdannelsen Libya er ikke kommet tilbake» (Østerud, 2023).

Operasjonene i Libya i 2011 viser kompleksiteten av R2P. Operasjonene hadde i utgangspunktet mandat fra Sikkerhetsrådet, men medlemsland i Sikkerhetsrådet og deltakere i operasjonen ble etter hvert uenige om begrensninger (Hellestveit & Nystuen, 2020, s. 137). Som Østerud poengterer, var mandatet også basert på falske tall, og flere NATO-land hadde hensikter utover mandatets godkjenninger (Østerud, 2017; Østerud, 2023). Hellestveit & Nystuen forklarer at uenigheter i stor grad omhandlet hvorvidt mandatet legitimerte regimeskifte, samt uklarhet rundt forståelsen av hvem som var sivile og skulle beskyttes (2020, s. 137). I tillegg poengteres det at mandatet ikke åpnet «for bruk av styrker på libysk landjord», og at det «åpenbart [er] krevende å drive beskyttelsesaktiviteter fra 7000 fot» (Hellestveit & Nystuen, 2020, s. 137). Libya-operasjonene synliggjorde hvor stor uenighet det er i Sikkerhetsrådet, både hva som kvalifiserer til tiltak fra Sikkerhetsrådet, og når tiltakene skal avsluttes (Hellestveit & Nystuen, 2020, s. 134). Fem av Sikkerhetsrådets land avsto fra å stemme, inkludert vetomaktene Russland og Kina. Dette forklares med uenighet i at «'Libya-terskelen' skulle skape presedens for Sikkerhetsrådets ansvar for å gripe inn» (Hellestveit & Nystuen, 2020, s. 134).

Tross debatt rundt temaet, forblir R2P og humanitære intervensjoner situasjoner som kan legitimere væpnet maktbruk. På denne måten blir det også situasjoner hvor Sikkerhetsrådets vedtak kan oppfattes som sterkere enn statssoveranitetets prinsippet, noe Ulfstein poengterer i *Hva er folkerett*: «Det internasjonale samfunnet representert ved FNs sikkerhetsråd kan bare gripe inn hvor staten har sviktet i form av grove menneskerettighetsbrudd» (Ulfstein, 2016, s. 37).

Retten til selvforsvar er maktforbudets andre unntak. Selvforsvarsretten aktualiseres gjennom FN-paktens artikkel 51, som er siste artikkel i FN-paktens kapittel VII. Artikkelen starter med at «Intet i denne Pakt skal innskrenke den naturlige rett til individuelt eller kollektivt selvforsvar når et væpnet angrep er blitt foretatt» (FN-pakten, art. 51).

Ruud & Ulfstein forklarer at «Art. 51 hjemler rett til individuelt så vel som kollektivt selvforsvar» (2018, s. 205). Selvforsvarsretten begrenses dermed ikke til individuelt selvforsvar dersom en stat angripes av en annen stats militære. Ruud & Ulfsteins artikkel aktualiserer NATO, og forklarer at artikkel 51 er integrert i NATO-pakten. Her kommer det frem at NATO regner et angrep på ett av medlemslandene som et angrep på samtlige medlemmer. Angrep på et NATO-land vil dermed føre til kollektivt selvforsvar – legitimert av FN-paktens artikkel 51.

Artikkel 51 begrenser ikke selvforsvar til kun angrep fra stater (Ruud & Ulfstein, 2018, s. 205). Både kollektivt selvforsvar og selvforsvar mot internasjonal terrorisme har siden år 2000 vært aktuelt for norsk utenrikspolitikk. I NOU 2016:8 omtales selvforsvarsretten som internasjonal sedvane og gjeldende folkerett (NOU 2016:8, s. 157). Ruud & Ulfstein poengterer derimot vanskeligheten med å definere hvorvidt artikkel 51 kan utløses når ikke-statlige organisasjoner står bak angrepet. Hellestveit & Nystuen forklarer at selvforsvarsretten kun utløses dersom det er snakk om «væpnet angrep», og at de fleste «stater og folkerettsjurister har tolket dette unntaket strengt» (2020, s. 113).

USAs bruk av selvforsvar som argument for legitimering av angrep på Afghanistan i 2001 og Irak i 2003 er to konkrete eksempler som har angått Norges allierte. Invasjonen av Afghanistan kom i etterkant av terrorangrepene mot USA 11. september 2001. Invasjonen ble ansett som lovlig ettersom «*de facto* myndighetene (Taliban) beskyttet [terrororganisasjonen] al-Qaidas baser og virksomhet i landet» (Hellestveit & Nystuen,

2020, s. 127). Invasjonen av Irak i 2003 anses som folkerettsstridig, ettersom selvforsvarsargumentet ble brukt om *preventivt* selvforsvar, forklart med frykt for masseødeleggelsesvåpen (Hellestveit & Nystuen, 2020, s. 118). Hellestveit & Nystuen poengterer at «Preventive angrep anses å være forbudt» (2020, s. 117).

I tillegg forklarer Hellestveit & Nystuen at maktbruk i en stat etter invitasjon eller samtykke fra myndighetene, ikke går imot maktforbudet (2020, s. 90). Dette anses ikke som et unntak fra maktforbudet, men er i tråd med statsuverenitetsprinsippet (Hellestveit & Nystuen, 2020, s. 138). Dette fordi statlige myndigheter, med suveren rett til maktbruk innenfor egne territorier, kan invitere en annen stat til assistanse. Hellestveit & Nystuen forklarer videre at en stat til eksempel kan inviteres til maktbruk ved behov for «å opprettholde orden internt, etablere et effektivt statsapparat, forsvare territoriet eller å hindre territoriet fra å bli utnyttet av ikke-statlige aktører til voldsbruk som kan true nasjonal eller internasjonal sikkerhet» (2020, s. 138). Eksempler kan være ved kriger internt – som borgerkriger eller andre kriger mellom statsmyndigheter og grupperinger, som større internasjonale terrororganisasjoner. Hvis opposisjonsgruppens område går over flere land, må en invitert tredjepart forholde seg til landegrensene.

Norsk deltakelse i kampen mot IS er et eksempel. I en forskningsartikkel om norske mediers omtale av norsk deltakelse i Syria, forklarer Rune Ottosen hvordan norske myndigheter hevdet at de hadde rett til å krige mot IS i både Irak og Syria, gjennom invitasjon (2019, s. 316). Ottosen forklarer at Norge var invitert av Irak, men regjeringen i Syria hadde protestert mot norsk deltakelse. Norge var ikke invitert, kunne ikke ty til selvforsvar fordi Norge selv ikke var angrepet av IS, og hadde heller ikke mandat fra Sikkerhetsrådet til å gå inn i Syria (Ottosen, 2019, s. 319-320). Norske styrker brøt ikke maktforbudet gjennom maktbruk mot IS i Irak, men hadde ikke rett til å krysse Syrias territoriale grenser i kampen mot IS.

Sikkerhetsrådet har myndighet til å avskjære invitasjonsretten, til eksempel om de anser parten det inviteres til å krige mot som legitim (Hellestveit & Nystuen, 2020, s. 140). Hellerud & Nystuen eksemplifiserer dette med at Sikkerhetsrådet støttet opposisjonsstrukturen i Libya i 2011. Gaddafi-regimet hadde dermed ikke mulighet til å invitere andre stater til assistanse (2020, s. 140). Igjen tillegges Sikkerhetsrådet betydelig myndighet over reguleringen av rett til maktbruk. Sikkerhetsrådet har dermed en sterk rolle i folkerettens jus ad bellum.

2.2. Lærebøker og deres fagbegreper

I innledningen til boka *Begreper om og i samfunnet* (2024), forklarer Lise Kvande og Hans Olofsson om fagbegrepenes rolle i samfunnsfaglig dannelse. Dette kobles opp mot at språket spiller stor rolle i både samfunn og læring, og forståelse av at begreper «blir tillagt ulike betydninger» omtales som viktig for elevenes evne til å skape «en dypere samfunnsforståelse» (Kvande & Olofsson, 2024, s. 21). Boka hevder derimot at begrepslæringen ikke alltid tillegges denne rollen i samfunnsfaget. Læring og forståelse av begreper omtales som «i høyeste grad samfunnsrelevant og bør derfor bli en viktigere og mer fokusert oppgave i faget enn det kan se ut til at det er nå» (Kvande & Olofsson, 2024, s. 22).

I forskningen bak *Tenkning og tale* (2001) forsøker Vygotskij og hans medarbeidere systematisk å undersøke forholdet mellom tenkning og tale (Vygotskij, 2001, s. 19). Det

inkluderer undersøkelser av begrepsutviklingen hos barn og ungdom. Vygotskij legger vekt på at begrepsdannelsesprosessen ikke må «begrenses til en enveis bevegelse fra bunnen av begrepspyramiden til dens topp» (Vygotskij, 2001, s. 101). Prosessen omtales heller som «*bevegelse innenfor begrepspyramiden som stadig skifter mellom to retninger: fra det spesielle til det allmenne, og fra det allmenne til det spesielle*» (Vygotskij, 2001, s. 133).

Vygotskij skiller dagligdagse/spontane og vitenskapelige begreper fra hverandre. Vygotskij viser til hvordan utviklingsprosessen hos de to begrepskategoriene er ulike: «*Man kan si at de spontane begrepene utvikler seg nedenfra og oppover, mens de vitenskapelige begrepene utvikler seg ovenfra og nedover*» (Vygotskij, 2001, s. 171). Den helhetlige prosessen for dannelse av vitenskapelige begreper blir likevel mer dynamisk. Den spontane begrepsforståelsen må nemlig være høyt nok utviklet for at utviklingen av det vitenskapelige begrepet skal kunne bevege seg nedover (Vygotskij, 2001, s. 171). Vygotskij poengterer at de spontane begrepenes bevegelse oppover danner nødvendige strukturer for å gi fagbegrepene «kjøtt og blod og vitalitet» (2001, s. 171). På samme måte danner fagbegrepenes motsatte bevegelse strukturer for de spontane begrepenes bevegelse oppover «i retning av bevissthet og viljestyrt bruk av dem» (Vygotskij, 2001, s. 171). Vygotskij omtaler bevissthet og viljestyrt karakter som de vitenskapelige begrepenes styrke, mens de spontane begrepenes styrke hevdes å ligge «i det situasjonsbestemte, empiriske og praktiske» (2001, s. 171).

Vygotskij diskuterer begrepsdannelsen hos tenåringer. Her vises det til forskning gjennomført av Vygotskijs medarbeidere. De fant at «de intellektuelle funksjonene som i en særlig kombinasjon utgjør det psykologiske grunnlaget for bedrepsdannelsen, modnes, formes og utvikler seg først i pubertetsalderen» (Vygotskij, 2001, s. 103). Tenåringer ved ungdomsskolen og vgs vil dermed være mer mottakelige for avansering av begrepsbruk enn yngre elever.

Tenkning og tale kom allerede ut i 1934, men begrepsforståelsen er fortsatt relevant i dag. Vygotskij forklarer hvordan begrepsdannelsens sentrale faktor er bruk av ordene som redskaper (2001, s. 105). I «Begrep og makt – begrepslæring og samfunnsbilder i skriving i samfunnsfag» (2010), skriver Overrein & Smidt at «oppmerksomhet på samfunnsvitenskapelige begrep i kontrast til egen spontan begrepsverden kan bli et nyttig redskap til dypere forståelse av samfunnsfaglige fenomener» (2010, s. 252). Det poengteres at begrepslæring som selvstendig didaktisk komponent vil skje om fagbegrepene «betraktes som redskap for å forklare og analysere verden» (Overrein & Smidt, 2010, s. 253). I tillegg forklares det at vgs-elevens forståelse av samfunnsfagets fagområder er avhengig av forståelse og bruk av tilhørende begrepsapparat.

Haug & Ødegaards «From Words to Concepts: Focusing on Word Knowledge When Teaching for Conceptual Understanding Within an Inquiry-Based Science Setting» (2014), hevder det er en sammenheng mellom læring av begreper og faglig læring. Når elevene får mulighet til å anvende relevante nøkkelbegreper i egne forklaringer beveger utviklingen av ordkunnskap seg over på begrepsforståelse (2014, s. 798). I tillegg legges det vekt på viktigheten av at elevene selv får bruke begrepene. Fagbegrepenes aktive bruk som redskaper for å fremme begrepsforståelsen blir en fellesnevner for *Tenkning og tale* og de to nyere artiklene.

Overrein & Smidts artikkel omhandler også læring av folkerettslige begreper, og viser til eksempler på hvordan begreper her kan forstås ulikt. Artikkelen hevder at elever ofte forstår FN som en «enhetlig og slagkraftig organisasjon som er i stand til å rydde opp i

det internasjonale samfunnet» (Overrein & Smidt, 2010, s. 250). Denne forståelsen av FN innebærer manglende forståelse av statlige forhold, noe som eksemplifiseres med manglende forståelse av viktigheten av Sikkerhetsrådet og vetoretten. Artikkelen poengterer at samfunnsfagets begrepsdannelse er «omgitt av en akademisk diskurs og politisk maktkamp» (Overrein & Smidt, 251). Dette vil påvirke lærebøkene vektlegging og forklaring av begreper, og dermed elevenes forståelse av begrepene.

Denne undersøkelsen anser bruk av fagbegreper som sentralt for læring om folkerettsprinsipper for rett til krigføring. Lærebøkene i undersøkelsen er laget for elever fra 9. trinn og oppover - aldersgruppen 13-17 år. Undersøkelsen forstår denne elevgruppen som svært mottakelige for læring av fagbegreper. Både på grunn av psykologisk modning, og forventning om høyt nok utviklet spontan begrepsforståelse til at utviklingen av vitenskapelige begreper ovenfra og nedover er mulig. Elevene bør ha nådd stadiet hvor fagbegreper bør inngå i undervisningen, og brukes som redskaper. Utviklingen av begrepsbruk bør være en del av den faglige progresjonen i lærebøkene, og blir sentralt i undersøkelsen av hvordan folkerettens prinsipper for rett til krigføring fremstilles i lærebøkene.

Funn av begreper som forstås som spontane og mindre faglige begreper i lærebøkene, omtales som elevtilpassede begreper i analysen og drøftingen.

2.3. Progresjon i skolens samfunnsfag

I forbindelse med utviklingen av LK20, opprettet Kunnskapsdepartementet Ludvigsen-utvalget. I 2015 kom utvalget med NOU 2015:8, kalt *Fremtidens skole. Fornyelse av fag og fagkompetanser*. Utredningen fremmer viktigheten av tydelig progresjon i læreplanen, både som positivt for elevers læring og læreres planlegging (NOU 2015:8, s 64). Ludvigsen-utvalget viser til sammenhengen mellom dybdelæring og progresjon. Dybdelæring omtales som en forutsetning for elevenes kompetanseoppnåelse (NOU 2015:8, s. 10). Elevenes forståelse anses som noe som «utvikler seg over tid, som et læringsforløp innenfor et fagområde» (NOU 2015:8, s. 11).

Utredningens fjerde kapittel omhandler læreplanmodell. Her vektlegges både læreplansammenheng og viktigheten av tydeligere progresjon i læreplanen. I forbindelse med førstnevnte oppmuntres det til både vertikal og horisontal progresjon – både i enkeltfag og mellom ulike fag. Om tydeligere progresjon i de enkelte fags kompetansemål, står følgende avsnitt:

Evalueringen av Kunnskapsløftet har vist at progresjon mellom trinn ikke er like tydelig i alle fag. (...) Utvalget mener at det bør komme tydelig fram av målene i læreplanene hva som kjennetegner progresjon i de enkelte fagene. (NOU 2015:8, s. 64).

I avsnittet kommer det frem at samfunnsfagets faglige progresjon kan synliggjøres gjennom kompetansemålene. I tillegg vises det til hele det 13-årige løpet. Det bør derfor være mulig å finne progresjon fra læreplanen for ungdomsskolens samfunnsfag, til vgs' samfunnskunnskap.

I *Samfunnskunnskap. Fagdidaktisk innføring* (2020), diskuterer Theo Koritzinsky hvordan lærestoff velges ut og organiseres. Det inkluderer en forståelse av progresjonen i samfunnskunnskapsfaget gjennom skoleløpet. Koritzinsky forklarer prinsippene om

utvikling «fra det nære til det fjerne» og «spiralprinsippet» (Koritzinsky, 2020, s. 152). Førstnevnte handler om utvikling av fagstoff fra mikro- til makronivå. Det blir forklart med at temaer i undervisningen endres fra å være både fysisk og psykisk nærmere elevene, til å bli fjernere og mer abstrakt lenger ut i studieløpet.

Blant Koritzinskys eksempler på utviklingen fra ungdomsskole til videregående, finner vi at ungdomsskolens kompetansemål spesielt vektlegger «det nasjonale og internasjonale prosesser og institusjoner» (Koritzinsky, 2020, s. 152). Om videregåendes læreplaner skriver Koritzinsky at disse «har også noe av den samme organiseringen av lærestoffets rekkefølge [som grunnskolen], fra mer sosialpsykologiske og sosiologiske emner til norsk og internasjonal politikk (Koritzinsky, 2020, s. 152). «Fra nær til fjern»-prinsippet blir altså ikke helt dekkende. Koritzinsky introduserer derfor spiralprinsippet.

Spiralprinsippet omtales som hovedprinsippet for samfunnskunnskapsfagets progresjon (Koritzinsky, 2020, s. 153). Koritzinsky viser til hvordan emner repeteres, mens vanskelighetsgraden stadig økes. I tillegg poengterer Koritzinsky at prinsippet gjelder for videre studier innenfor samfunnsvitenskapene, inkludert studiet av statsvitenskap hvor «maktforhold i internasjonal politikk [vil] inngå i hele studieløpet» (Koritzinsky, 2020, s. 153). Tematikken er lignende, men det faglige kunnskapsinnholdet øker. Dette gjør spiralprinsippet blir svært aktuell for undersøkelsen, hvor de utvalgte lærebøkene inkluderer lignende tematikk, men tilnærmingen og begrepsbruken endres.

Spiralprinsippet knyttes gjerne til psykologen Jerome S. Bruners meninger om kognitiv tilnærming. Ifølge Bruner har læring et formål om å også gjøre veien for videre læring lettere, og overføring av læring – enten direkte eller indirekte – blir en sentral del av undervisningen (Bruner, 2001b, s. 125). Dette synet på læring fordrer en prioritering av forståelse fremfor resultat. Tidlig læring gis en sentral rolle for at elevene senere skal forstå mer innviklede fenomener (Bruner, 2001b, s. 129-130). I tillegg beskriver Bruner viktigheten av strukturelle mønstre for å øke menneskelig hukommelse (2001b, s. 130), samt bruk av mengdelæring for å øke forståelsens grunnlag (Bruner, 2001a, s. 120).

Undervisningen bør derfor bygge opp forståelsen fremfor å være resultatorientert. Informasjon er ikke nok, men må virke sammen med kunnskap og struktureres for å bedre la elevene bedre videreutvikle både senere kunnskap og forståelse av faglig lærdom (Takaya, 2008, s. 6). Her blir spiralprinsippet aktuelt, hvor den faglige progresjonen utvikles ved at grunnleggende ideer i læringen utsettes for nye og lærdommer og forhold med en gradvis økning av kompleksitet. Dette kan knyttes opp mot Koritzinskys forståelse av hvordan emnene i samfunnskunnskapsfagene repeteres gjennom skoleløpet, men samtidig «er preget av stadig større vanskelighetsgrad» (Koritzinsky, 2020, s. 153).

Forståelsesgrunnlaget Bruner trekker frem blir avgjørende for videre faglig utvikling når elevene utsettes for mer abstrakt læring. Det er denne abstraksjonen som fordrer evnen til videre forståelse av spesifikk kunnskap (Bruner, 2001a, s. 122). Et kriterium Bruner trekker frem for å vurdere relevansen for faglig innhold barn lærer, er hvorvidt man anser kunnskapen som verdifull kunnskap også for en voksen – samt «om en vil bli en bedre voksen ved å ha lært det som barn» (Bruner, 2001b, s. 140). Denne undersøkelsen tar utgangspunkt i at forståelse for folkerettslige prinsipper rundt rett til krigføring er verdifull kunnskap for en voksen, som bør være grunnleggende ideer elevene lærer om krig og væpnet konflikt.

Bruners teorier viser at det bør være tydelig faglig progresjon mellom bøkene for ungdomsskolen og bøkene for vgs. Innholdet i ungdomsskolens lærebøker bør være enklere enn videregående sine, slik at den faglige utviklingen fortsetter å utfordre elevene. Undersøkelsen vil derfor lete etter tematisk progresjon, eksempelvis gjennom introduksjon av nye prinsipper og begreper, eller nye perspektiver og diskusjoner.

Bruner beskriver fire argumenter for hvorfor struktur og prinsipper bør vektlegges i undervisning. Første argument hevder at å forstå fagets fundamentale ideer gjør annet faglig innhold lettere å forstå (Bruner, 2001b, s. 129). Andre argument handler om den menneskelige hukommelsen. Her tydeliggjør Bruner hvordan vektleggingen av et strukturelt mønster styrker elevenes evne til å huske detaljert faginnhold. Bruner mener at en forenklet representasjon av såkalt regenerativ karakter vil styrke utbyttet av læringen (Bruner, 2001b, s. 130). Det tredje argumentet hevder at forståelse av det fundamentale i faget vil «være hovedveien for adekvat overføring av læring» (Bruner, 2001b, s. 131). Spesifikke hendelser og fenomener kan, av elevene, slik forstås som versjoner av det fundamentale. De fundamentale ideene brukes derfor til å forstå de mer konkrete hendelsene. Også Bruners fjerde argument handler om struktur og prinsipper, men her kommer det frem at kontinuerlig repetisjon av tidligere lært kunnskap også får en tydelig rolle i oppgaven med «å minske kløften mellom «viderekomne» og «elementære» kunnskaper» (Bruner, 2001b, s. 131). Bruner mener at å vektlegge dette kan gjøre at elevenes kunnskap om spesifikke hendelser i mindre grad foreldes ved overgangen til både videregående skole og til høyere utdanning (2001b, s. 131).

Kort oppsummert handler argumentene om å gi elevene redskaper for å tilegne seg fundamental forståelse av det faglige innholdet. Forståelsen brukes og utvikles videre gjennom utdanningsløpet ved repetisjon og avansering, samt som utgangspunkt i møte med nye hendelser og fenomener. Slik vil elevene forstå ny kunnskap ut fra et større bilde. Elevene får gode verktøy og forutsetninger for å forstå kompleksiteten i væpnede konflikter ved å skape forståelse av de folkerettslige prinsippene som definerer og regulerer konflikten. Både gjentakelse og avansering av kunnskap blir sentralt i spiralprinsippet.

I sin masteroppgave ved Institutt for pedagogikk, religion og samfunnsfag ved Høgskolen på Vestlandet, undersøker Christoffer Tveit progresjon i lærebøker i samfunnsfag etter LK20. Tveits utvalg av lærebøker er fra forlagene Aschehoug og Gyldendal, og er for 5. og 10. trinn. Funnene av hvordan progresjon kommer frem i grunnskolen kan gi forventninger til den videre progresjonen ved overgangen til vgs. Tveit undersøker progresjon innenfor generelt innhold og gjennom bruk av fagbegreper.

Felles for lærebøkene Tveit undersøker, er hvordan spiralprinsippet synliggjøres gjennom gjentakelse. Tveit finner derimot at gjentakelsen har «ulik grad av utvidelse som fører til noe svakere progresjon» (2023, s. 93). Lærebøkernes progresjon synliggjøres ved å «bevege seg fra det enkle til det kompliserte» (Tveit, 2023, s. 93). Dette inkluderer innføring av nye begreper. Samtidig skriver Tveit at «Funn fra begrepsanalysen viser svak progresjon for tilrettelegging for spiralprinsippet» (2023, s. 93). Tveit finner ulikheter innen progresjon ved de ulike forlagene, og hevder Aschehougs lærebøker «har sjeldnere gjentakelser og lærestoffet har færre utvidelser som kan tyde på kontinuitet» sammenlignet med Gyldendal (2023, s. 93). Undersøkelsen i denne oppgaven inkluderer lærebøker fra Aschehoug, men ikke Gyldendal.

2.4. Krig og folkerett i samfunnsfagets lærebøker

Dette underkapittelet tar for seg funn fra to undersøkelser av krig og folkerett i samfunnsfagets lærebøker. Hovedgrunnlaget er Per Overreins artikkel, «Den lange krigen (1991-2021) i lærebøker» (2024). Artikkelen suppleres med Anette Dischler Nålby's masteroppgave (2023), ved grunnskolelærerutdanningen ved Universitetet i Sørøst-Norge. Overreins artikkel undersøker hvordan kriger i Midtøsten fremstilles i lærebøker i Danmark, Sverige og Norge. Undersøkelsen er rettet mot bruk av folkerettslige begreper. Nålby's *Hvordan behandles nyere internasjonale konflikter i lærebøker for ungdomstrinnet?* (2023) undersøker flere av de samme konfliktene. En del av Nålby's undersøkelse omfatter bruk av begrepet *folkerett*.

Et formål i dette underkapittelet er å danne forståelse og forventning til hva undersøkelsen kan resultere i. Overrein undersøker norske lærebøker kun basert på LK06. Nålby undersøker lærebøker laget i forbindelse med både LK06 og LK20.

En forskjell mellom Nålby og Overreins lærebokanalyser og denne oppgaven, er hvilke tekster som undersøkes. Nålby og Overrein undersøker tekster om konflikter og kriger i nyere tid. Overrein poengterer blant annet at norske læreverk har en arbeidsdeling «mellom historie og samfunnskunnskap, der historie direkte vektlegger internasjonale konflikter» (2024, s. 156). Av den grunn Overrein har valgt bort to bøker som tar for seg fagtradisjonen samfunnskunnskap, grunnet manglende omtaler av krigene. Overrein skriver derfor at tekster som viser «det samfunnsfaglige og folkerettslige begrepsapparatet på systemnivå, for regulering av krig og konflikt, kan bli utelatt» fra undersøkelsen (Overrein, 2024, s. 147).

Denne undersøkelsen vil i større grad omfatte tekster som omtaler folkerett på et samfunnsfaglig systemnivå. Etter LK20 har ikke lærebøkene samme arbeidsdeling som bøkene etter LK06, men temaene fordeles likevel på ulike trinn. Utvalget av lærebøker er basert på hvilke som har tekster om internasjonalt samarbeid, FN og Sikkerhetsrådet. De to inkluderte lærebøkene fra vgs er laget for faget samfunnskunnskap. Noen lærebøker som omtaler nyere kriger historisk, hvor folkerettslige prinsipper og begreper kan nevnes, er derfor ikke inkludert. Utvalget av empiri forklares grundigere i kapittel 5. Både Nålby og Overrein sine funn gir likevel et innblikk i hvilken plass folkerett får i lærebøker, og bidrar til å danne et grunnlag for denne undersøkelsens forventninger og formål.

Overreins artikkel undersøker folkerettslig begrepsbruk i lærebøkene. Om norsk (og svensk) deltakelse forklarer Overrein at lærebøkene hovedsakelig begrunner deltakelsen «med humanitære, statsbyggende og politiske motiver, og at operasjonene hadde forankring i FN-systemet» (2024, s. 164). Det kommer frem at krigenes juridiske aspekter «stort sett [blir] forsøkt skapt indirekte ved å bruke begreper tilknyttet FN og FNs sikkerhetsråd, og med eksempler og komparasjoner som viser brudd eller samsvar med sikkerhetssystemet» (Overrein, 2024, s. 164).

Overrein viser til et begrepssystem som også forklarer mer indirekte fremstillinger av folkerettens prinsipper. Systemet skiller mellom tre former for begrepsbruk. Direkte bruk av folkerettsbegrepet settes øverst, noe Overrein i liten grad finner i de norske lærebøkene. Videre omtaler Overrein begreper som kan «signalisere et institusjonelt og/eller juridisk opphav» (2024, s. 165), som viser til eksempelvis Sikkerhetsrådet og FN-pakten. Til slutt omtales «begreper uten presis institusjonell og/eller juridisk forankring utover at FN er en del av det» (Overrein, 2024, s. 165). Overrein mener slik

begrepsbruk «gir svakere føringer for å forstå rettssystemet» (2024, s. 165). Overrein er kritisk til at sistnevnte brukes til fordel for de mer institusjonelle begrepene, og hevder dette kan være misvisende for elevene. I artikkelen viser Overrein til at en norsk lærebok retter fokus mot menneskerettighetene i forbindelse med invasjonene av Afghanistan og Irak, fremfor rett til å føre krig (2024, s. 155). Overrein forklarer at «de aller fleste bøkene bruker begreper som vi her har regnet som folkerettslige, men presisjonen i den juridiske og institusjonelle forankringen av begrepene viser betydelige forskjeller» (2024, s. 156). De norske bøkene omtaler stort sett brudd på folkeretten. Begrepet *folkerett* finner Overrein kun i én norsk bok, uten at det forklares.

Artikkelen kritiserer lærebøkernes bruk av «såkalte pedagogiske forenklinger» og «elevtilpassede» begreper (Overrein, 2024, s. 165). Dette fordi enkle og mer dagligdagse begreper ikke er dekkende, og kan lede til «misvisende fremstillinger og fortolkninger» (Overrein, 2024, s. 165). Overrein hevder underkommuniseringen av folkeretten i norske lærebøker kan komme av at det er fraværende i læreplanene. Bøkene Overrein tar for seg følger en eldre læreplan enn de som undersøkes her. I denne oppgaven kommenteres læreplanen i kapittel tre.

Når det kommer til omtaler av folkeretten, finner Nålby i sin undersøkelse at det ikke er en «systematisk forskjell mellom lærebøkene utgitt før og etter fagfornyelsen» (2023, s. 64). Dette til tross for at Nålby mener innholdet er endret i tråd med LK20 sitt fokus på dybdelæring (2024, s. 60). Nålby poengterer at en av hennes undersøkte bøker fra hver av læreplanene (LK06 og LK20) omtaler begrepet folkerett, mens «forhold av folkerettslig art uten at dette eksplisitt uttrykkes» kommer frem i noen av lærebøkene (Nålby, 2023, s. 64). Nålby poengterer at det ikke er kompetansemål som presiserer «at elevene skal lære om folkeretten» (2023, s. 64), og mener det blir lærebokforfatterens ansvar å velge om folkeretten inkluderes. Nålby hevder at «noen av lærebøkene ikke nevner noe som helst relatert til folkeretten» (2023, s. 64).

Nålby går ikke like grundig til verks på folkerettslige prinsipper og begrepsbruk som Overrein gjør, og heller ikke som denne undersøkelsen velger å gjøre. Folkeretten er kun en liten del av Nålby's undersøkelse. Nålby's forståelse av omtaler knyttes til konkrete benevnelser av begrepet folkerett, samt maktforbudet og unntak til maktforbudet. Nålby virker å ha en noe smalere forståelse av folkerettslig begrepsbruk enn denne og Overreins undersøkelser har. Likevel er mangelen på folkerettslige begreper Nålby finner, svært relevant. Nålby finner ingen signifikant endring i begrepsbruken fra lærebøkene for LK06 til LK20. Dette til tross for at LK20 har ført til at «eksemplene på bestemte konflikter som blir presentert er relativt store i omfang» (Nålby, 2024, s. 61). Nålby finner også at konfliktene nå presenteres som en del av et tema, og ikke kronologisk i en egen bok for fagdisiplinen historie (2024, s. 62). Nålby finner kun bruk av begrepet *folkerett* i én bok etter LK20. Denne boken, *Samfunnsfag 10 fra Cappelen Damm* (2022), er inkludert her.

Nålby's manglende funn av endring i begreper som brukes, gjør at denne undersøkelsen i liten grad forventer å finne store endringer fra Overreins funn. Dette gjelder spesielt manglende bruk av begrepet *folkerett*, samt «brudd eller samsvar med rettssystemet» (Overrein, 2024, s. 165).

3. Læreplanene og læreplanenes progresjon

Dette kapittelet vil kort forklare og sammenligne relevant innhold i læreplanene til grunnskolens samfunnsfag (læreplankode: SAF01-04) og den videregående skolens samfunnskunnskap (læreplankode: SAK01-01). Læreplanene refereres til som læreplankodene. Sammenligningen av læreplanene baseres på fagets relevans og verdigrunnlag, kjerneelementer, tverrfaglige temaer, grunnleggende ferdigheter og kompetansemål. Læreplan SAF01-04 inneholder kompetansemål for hele grunnskolen. Dette kapittelet dekker kun kompetansemålene etter 10. trinn.

Ingen av læreplanene nevner folkeretten eller folkerettslige prinsipper for rett til krigføring. Dette er i tråd med de bredere kompetansemålene i LK20. Av internasjonale avtaler og folkerettslige prinsipper, får menneskerettighetene mest plass i læreplanene. De to læreplanene har derimot innhold som kan og bør føre til inkludering av krigens folkerett. Begge læreplaners tekst om fagets relevans og sentrale verdier, forklarer at faget skal gi elevene «mulighet til å utforske (...) nasjonale og globale problemstillinger» (Kunnskapsdepartementet, 2020a, s. 2) eller «forhold og problemstillinger» (Kunnskapsdepartementet, 2020b, s. 2).

Hver læreplan inneholder ett kompetansemål som spesielt aktualiserer temaet konflikt. Det er disse kompetansemålene som legger sterkest føringer for inkludering av krigens folkerett i lærebøkene. Kompetansemålene vises under i tabell 1. Tabellen viser også verbbruken i kompetansemålene.

Tabell 1: Aktualiserende kompetansemål i SAF01-04 og SAK01-01

	SAF01-04	SAK01-01
Kompetansemål	«gjøre rede for årsaker til og konsekvenser av sentrale historiske og nåtidige konflikter og reflektere over om endringer av noen forutsetninger kunne ha hindret konfliktene» (Kunnskapsdepartementet, 2020a, s. 10)	«utforske en utfordring eller en konflikt på lokalt, nasjonalt eller globalt nivå og drøfte hvordan utfordringen eller konflikten påvirker forskjellige grupper» (Kunnskapsdepartementet, 2020b, s. 6).
Verbbruk	«gjøre rede for», «reflektere»	«utforske», «drøfte»

SAK01-01 retter søkelys mot påvirkningen konflikter har på forskjellige grupper. Dette stemmer overens med læreplanens tverrfaglige tema om bærekraftig utvikling. Her skal elevene «reflektere over hvordan politikk, konflikter, økonomi, teknologi og ressursbruk sammen virker og påvirker grupper i samfunnet» (Kunnskapsdepartementet, 2020b, s. 4). SAF01-04 fokuserer heller på årsaker og konsekvenser av sentrale konflikter, samt hvorvidt andre forutsetninger kunne hindret konfliktene. Dette aktualiserer verdenskrigene og opprettelsen av FN. Lærebøkene bør derfor inkludere FN-paktens maktforbud og Sikkerhetsrådet. Kompetansemålet i SAF01-04 kan sies å legge sterkere føring for inkludering av folkerettslige prinsipper enn SAK01-01. Folkerettslige prinsipper for krigføring er derimot ikke nevnt i læreplanenes kompetansemål.

Tabellen viser en utvikling i verbene som brukes i de to læreplanene. Redegjøring og refleksjon erstattes av de mer omfattende verbene «utforske» og «drøfte». Dette kan indikere et mer omfattende arbeid med konfliktene, som vitner om progresjon.

Samtidig inneholder begge læreplaner andre kompetansemål og tekster som legger noe svak føring for inkludering av krigens folkerett.

Internasjonale avtaler omtales i begge læreplaner. SAF01-04 inneholder et kompetansemål hvor elevene blant annet skal «utforske og beskrive hvordan (...) internasjonale avtaler og samarbeid har betydning for nasjonal politikk» (Kunnskapsdepartementet, 2020a, s. 10). I SAK01-01 forklarer det tverrfaglige temaet demokrati og medborgerskap at samfunnskunnskapsfaget skal gi elevene «kunnskap om nasjonale og internasjonale institusjoner og avtaler» (Kunnskapsdepartementet, 2020b, s. 3). Begge tilfeller mangler konkret benevnelse av folkerettslige prinsipper for krigføring. I stedet aktualiseres menneske- og urfolksrettigheter, samt likestilling og likeverd.

Begge læreplaner har et kjerneelement om samfunnskritisk tenkning. Her aktualiseres makt. Gjennom SAF01-04 skal elevene «analysere hvordan makt og maktrelasjoner har virket og virker inn på ulike forhold i samfunnet» (Kunnskapsdepartementet, 2020a, s. 3). SAK01-01 fremmer at elevene «skal kunne stille spørsmål til hvordan makt er organisert, og hvordan makt virker» (Kunnskapsdepartementet, 2020b, s. 2). Dette kan åpne for undervisningsinnhold om internasjonal makt og væpnet makt, men forplikter det ikke. Læreplanene har også et kompetansemål hver som inneholder begrepet makt. Gjennom SAF01-04 skal eleven kunne «reflektere over hvilke aktører som har makt i samfunnet i dag, og hvordan de begrunner standpunktene sine» (Kunnskapsdepartementet, 2020a, s. 11). Gjennom kompetansemålet i SAK01-01 skal elevene «vurdere hvordan utøvelse av makt påvirker enkeltpersoner og samfunn» (Kunnskapsdepartementet, 2020b, s. 5). Igjen er det en endring i verbbruken. Kompetansemålene kan åpne for internasjonale aktører, som FN og FNs sikkerhetsråd, men disse nevnes ikke. Nok engang rettes fokuset i SAK01-01 mot påvirkning på personer og samfunn.

Kjerneelementene om kritisk tenkning bør føre til at lærebøkene oppfordrer til kritisk tenkning om krigens folkerett. Dette kan eksempelvis være kritiske perspektiver rundt Sikkerhetsrådets struktur, eller rundt debatten om militær maktbruk kan legitimeres i forbindelse med humanitære intervensjoner og R2P.

SAK01-01 inneholder også et kompetansemål hvor elevene skal «utforske og presentere dagsaktuelle temaer eller debatter» (Kunnskapsdepartementet, 2020b, s. 5). Kriger og konflikter blir ofte større temaer i samfunnsdebatten. Inkludering av folkerettslige prinsipper og begrepsbruk i lærebøkene, vil derfor kunne styrke elevenes evne til å oppnå dette kompetansemålet.

I forbindelse med skriving som grunnleggende ferdighet, viser begge læreplaner til bruk av fagbegreper. SAF01-04 forklarer at skriving i samfunnsfag blant annet innebærer «å bruke samfunnsfaglige begreper» i tekstene (Kunnskapsdepartementet, 2020a, s. 5). Ellers kommer det frem at «Utviklingen av skriveferdigheter i faget går fra å formulere enkle faktasetninger og spørsmål og vise til kilder, til å skrive fagtekster, drøfte problemstillinger og vise til mer komplekse kilder» (Kunnskapsdepartementet, 2020a, s. 5). Dette gjelder gjennom hele grunnskolen. Utvikling i å skrive fagtekster inkluderer avansering i bruk av fagbegreper. I SAK01-01 kommer det frem at «Elevene tilegner seg fagkompetanse ved å skrive tekster der de bruker fagbegreper, faglige metoder og ulike perspektiver og kilder» (Kunnskapsdepartementet, 2020b, s. 4). Progresjon i bruk av fagbegreper blir ikke tydeliggjort. Tekstene om grunnleggende ferdigheter er generelle og inneholder lite omtale av fagbegrepenes avansering.

Ingen av læreplanene legger sterke føringer for vektlegging av krigens folkerett i faget. Den folkerettslige begrepsbruken for rett til krigføring er fraværende fra læreplanene. Av

undersøkelsens utvalgte begreper, omtales kun folkemord, og da i forbindelse med ekstremisme, terror og holocaust i SAF01-04. Konflikt tematiseres i begge læreplaner, men folkerettslige prinsipper for rett til krigføring omtales ikke direkte. Menneskerettighetene tillegges en vesentlig posisjon i begge læreplaner. Dette gjelder også i forbindelse med internasjonale avtaler og institusjoner.

Det er noe endring i verbbruken i kompetansemålene. I SAF01-04 brukes ofte verbene «beskrive», «analysere» og «reflektere», mens SAK01-01 oftere inkluderer verbene «utforske», «vurdere» og «drøfte». Verbbruken vitner om svake føringer for progresjon, men er ikke konsekvent. En tydelig progresjon innenfor det konkrete temaet krigens folkerett kommer ikke frem i læreplanen. Til tross for at Ludvigsen-utvalget poengterte fordelene ved tydeliggjøring av progresjon i læreplanmålene, må føringene sies å være svake.

Undersøkelsen forventer likevel at krigens folkerett tematiseres i lærebøkene. Folkeretten og FN er svært aktuell innen temaene konflikt og internasjonale forhold, og bør omtales. Når elevene skal lære å bruke fagbegreper i egen skriving, bør bøkene inkludere relevante begreper. Skrivingens utvikling bør fortsette ved overgangen til videregående. Derfor bør lærebøkernes bruk av fagbegreper styrkes.

4. Metode for analyse

Dette kapittelet omhandler oppgavens metodikk, og diskusjon rundt valg av metode. Kapittelet starter med å forklare undersøkelsens forståelse av læreboksjangeren, med en forklaring på hva lærebokanalyser kan bidra til. Andre underkapittel gir så en forklaring på hva kvalitative lærebokanalyser er, med et videre fokus på undersøkelsens kvalitative innholdsanalyse. Videre omtales forskningens kvalitet, validitet og reliabilitet.

Til slutt presenteres oppgavens forskningsdesign. Undersøkelsens konkrete metode oppsummeres, og fremgangsmåtenes ulike steg forklares.

4.1. Læreboksjangeren

Undersøkelsens metodiske tilnærming krever en forståelse av hva lærebøker er og representerer. Derfor blir det først aktuelt å danne en enkel, grunnleggende forståelse bak hvorfor og hvordan lærebøkene analyseres.

Undersøkelsen er inspirert av et sosialkonstruktivistisk perspektiv på lærebøkene. I Gleiss & Sæthers *Forskningsmetode for lærerstudenter. Å utvikle ny kunnskap i forskning og praksis* (2021), kommer det frem hvordan et sosialkonstruktivistisk perspektiv blant annet innebærer at tekstenes innhold forstås som påvirket av et etablert språk, som igjen er påvirket av andre tekster. Lærebøkene kan derfor ikke forstås som rent selvstendige, men heller som deler av allerede eksisterende fagfelt og strukturer. I tillegg presenterer Gleiss & Sæther teksters tosidige rolle som både gjenspeilinger av forestillinger i samfunnet og bidrag til den videre utviklingen av forestillinger (2021, s. 120). Dette inkluderer lærebøker. Gleiss & Sæther poengterer at lærebøkernes forestillinger ikke må være «lærebokforfatterens personlige syn, men reflekterer bredere forestillinger og måter å snakke og skrive om bestemte samfunnsforhold på» (2021, s. 121). Undersøkelsen forstår lærebøkernes innhold som eksempler og gjenspeilinger av dominerende samfunnsforestillinger.

Det sosialkonstruktivistiske grunnlaget gjør at undersøkelsen vil forstå lærebøkernes fremstilling av folkerettslig regulering av retten til å føre krig som gjeldende forestillinger i samfunnet. Dette inkluderer vektlegging og inkludering av ulike prinsipper og begreper, som undersøkelsen forsøker å avdekke gjennom forskningsspørsmål 1. Her kan lærebokforfatterens meninger og faglige bakgrunn føre til ulikheter mellom bøkene.

Samtidig vil funnene i lærebøkene kunne gi en forståelse av hvilke forestillinger dagens elevgruppe kan sitte igjen med etter endt skolegang. Slik vises også den videre utviklingen forestillingene av krigens folkerett kan få i samfunnet. Å analysere lærebøker gir derfor et innblikk i forestillinger av temaet som både eksisterer og vil kunne fortsette å eksistere i samfunnet. Slik bidrar lærebøkene til reproduksjon av eksisterende samfunnsforestillinger (Gleiss & Sæther, 2021, s. 120).

Et sosialkonstruktivistisk perspektiv tilegner språket en større rolle i tekstenes formidling. Språket blir ikke bare verktøy for formidling, men «en struktur som brukes for å skape mening, og hvor det foregår en kamp om definisjonsmakten» (Gleiss & Sæther, 2021, s. 121). Perspektivet på språk gjør seg gjeldende gjennom i fagbegreper og prinsipper som brukes og vektlegges, og rollen de får i de ulike lærebøkene.

I Annekatrin Bocks «Theories and Methods of Textbook Studies» (2018), omtales ulike perspektiver på lærebøker. Artikkelen presenterer forståelser av lærebøker som flerfunksjonelle. Bock viser hvordan flere tidligere har omtalt hvordan koblingen mellom diskursanalytisk teori og sosiologiske tilnærminger har påvirket vanlige tilnærminger til

lærebokanalyser (2018, s. 61). Gleiss & Sæthers forståelse av lærebøker er derfor ikke unik.

På bakgrunn av Bock og Gleiss & Sæther, bygger undersøkelsens forståelse av lærebøkernes rolle på to hovedpunkter:

1. Læreboksjangeren har et tydelig didaktisk preg. Sjangeren kjennetegnes derfor ved lærebøkernes mål om bruk i undervisning innenfor et fag.
2. Lærebøker reflekterer samfunnet, og hva som anerkjennes som viktig kunnskap i samfunnet. De preges av uenigheter og fagdebatter. I norsk kontekst blir lærebøkene en tolkning av læreplanenes bredere mål og innhold.

Ettersom lærebøkene også forstås som gjenspeilinger av samfunnet, vil undersøkelsen forstå variasjoner i lærebøkernes innhold som variasjoner i hva som anses som verdifull kunnskap om krig og rett til krigføring. Ved undersøkelse av prinsippers vektlegging, bruk av begreper, og den plassen tematikken får i de ulike lærebøkene, forsøker undersøkelsen å skape forståelse av ulikheter og tendenser i hva som kan anses som viktig kunnskap for elevenes læring om temaet.

Forskningsspørsmål 2 medfører en komparativ analyse av bøkene. Her både undersøkes progresjonen i læreverkene fra ungdomsskolen til videregående ved å sammenlignes på tvers av trinnene forlagene innad, og ved å sammenligne funnene i de ulike forlagenes lærebøker med hverandre. Tidligere kapitler har skapt en forståelse av hvordan progresjon kan synliggjøres i lærebøkene. Gjennom sammenligningen av funn på tvers av lærebøker innad i forlagene, ønsker undersøkelsen å kartlegge variasjoner i forlagenes tilrettelegging for avansering av fagkunnskap fra lærebøkene for ungdomsskolen til lærebøkene for vgs. Dette med et grunnlag i underkapittelet om progresjon.

Undersøkelsen forsøker ikke å definere hva forlagenes eller lærebokforfatterens meninger og perspektiver er. Når to ulike forlag og totalt fire lærebøker undersøkes, undersøkes verk skapt av flere ulike lærebokforfattere. Lærebokforfatterens fagbakgrunner kan variere. Noen kan ha bakgrunn fra samfunnsfagene fagtradisjoner, mens andre kan ha lærerbakgrunn. Undersøkelsen har valgt å ikke undersøke lærebokforfatterens fagbakgrunn videre. Forståelsen av lærebøkene som produkter av sin samtid, betyr at undersøkelsens funn vil kunne vise tendenser som går igjen i flere lærebøker, samt ulike forståelser som eksisterer. Ved å undersøke flere lærebøker fra samme læreplan, vil det kunne vise ulike perspektiver og forståelser av hvordan folkerettens prinsipper for rett til krigføring som eksisterer i samfunnet, og som elever kan få i løpet av skolegangen. Når forlagenes interne progresjon omtales og de to forlagene sammenlignes, er det for å vise til funn av både likheter og ulikheter som preger, og preges av rådende perspektiver og forståelser av folkerettens jus ad bellum.

4.2. Kvalitative lærebokanalyser

Dette underkapittelet forsøker å gi en forklaring av hva kvalitativ metode er, med en videre kobling opp mot lærebokanalyser. Den kvalitative tilnærmingen som presenteres, danner bakgrunnen for undersøkelsens fremgangsmåte.

I *Introduksjon til samfunnsvitenskapelig metode* (2016), skriver Asbjørn Johannesen, Per Arne Tufte og Line Christoffersen om bruk av både kvalitative og kvantitative forskningsmetoder i samfunnsvitenskap. Kvalitative metoder forklares som gode «når vi

undersøker fenomener vi ønsker å forstå mer fylldigere» (Johannesen et al., 2016, s. 28). Mens kvantitative metoder omfatter tall, undersøker kvalitative metoder tekst (Johannesen et al., 2016, s. 237).

Kvalitative metoder undersøker færre enheter på en mer omfattende måte. Mens en kvantitativ metode har som formål «å kartlegge utbredelse» innad i fenomener (Johannesen et al., 2016, s. 28), går kvalitative metoder grundigere til verks på fenomenene, med et formål om å avdekke hvorfor fenomener skjer (Johannesen et al., 2016, s. 93). Blant annet kan dette omfatte intervjuer og observasjonsstudier, eller studier av allerede eksisterende data. Denne undersøkelsen benytter en kvalitativ tilnærming, og går i dybden i et begrenset utvalg lærebøker, og innenfor et spesifikt tema.

Forskningsdesignet og fremgangsmåten i undersøkelsen er inspirert av stegvis-deduktiv induktiv (SDI-)strategi, med grunnlag i Aksel Tjoras *Kvalitative forskningsmetoder i praksis* (2017). Undersøkelsens kunnskapsgrunnlag bygger på perspektivene på rett til krigføring presentert i underkapittel 2.1., samt de undersøkelsene i underkapittel 2.4. Undersøkelsen ønsker likevel å møte lærebøkene uten tydelige forventninger til innholdet. Dermed beholder undersøkelsen en mer induktiv fremgangsmåte i selve gjennomføringen. Et formål er å danne koder og sammenligningsgrunnlag basert på empiriens innhold. Tjora definerer induktive fremgangsmåter som «eksplorerende og empiridrevet» (2017, s. 24), noe undersøkelsen akter å være. Det teoretiske utgangspunktet blir derfor mer aktuelt i tekstens drøftingskapittel, hvor ulike vektlegginger av begreper og prinsipper diskuteres med bakgrunn i perspektivene underkapittel 2.1. presenterer. Dette gjelder også forskningsspørsmål 2. Forlagenes progresjon blir derfor diskutert, men uten tydelige forventninger til progresjon.

Undersøkelsen forsøker heller ikke å være verken rent induktiv eller deduktiv, men tilegner seg det Postholm & Jacobsen i *Forskningsmetode for masterstudenter i lærerutdanningen* omtaler som abduksjon og en pragmatisk tilnærming (2018, s. 102). Dette innebærer at forskningen kan inneholde aspekter av både deduksjon og induksjon. Postholm & Jacobsen omtaler forskjeller mellom åpne og lukkede datainnsamlinger (2018, s. 103). De åpne datainnsamlingene bærer preg av et mer induktivt, utforskende utgangspunkt og med mindre forhåndsdefinert struktur. Mer lukkede datainnsamlinger vil ha større grad av forhåndsdefinert struktur for forskningens gjennomføring. På denne måten krever lukkede tilnærminger bedre forhåndskunnskap enn åpne tilnærminger, mens åpne tilnærminger kan føre til mer eksplorerende undersøkelser (Postholm & Jacobsen, 2018, s. 103-104).

Slik sett har undersøkelsen etter hvert valgt en delvis lukket tilnærming, men begynte nokså åpen og utforskende. Empirien ble først møtt med faglig forankring, men uten tydelige forhåndsdefinerte koder. I løpet av prosessen har tilnærmingen blitt betydelig mer lukket. Empirien har blitt avgrenset til tekster hvor det *forventes* å finne systematiske fremstillinger av krigens folkerett, og ofte med en mer samfunnskunnskapsrettet tilnærming. Denne forventningen er basert på bakgrunnskunnskap om folkeretten, og spesielt på tematikkens koblinger opp mot FN-pakten. Det er hovedsakelig her forskningsdesignet er inspirert av Tjoras SDI-metode, ved å koble inn mer deduktive steg underveis i prosessen. Sånn sett ligger det en mer lukket forventning om hva undersøkelsen kan avdekke. Samtidig har avgrensningen innenfor utvalget av tekster blitt påvirket av funn i empirien. Dette omtales i kapittel 5.

Ifølge Gleiss & Sæther forutsetter ikke tekstanalyser bruk av «en spesialisert analysemetode» (2021, s. 136), men tillater kombinasjon og tilpasning av andre metoder og strategier. Gleiss & Sæther bruker begrepet *innholdsanalyse* – og beskriver det som «en samlebetegnelse for forskjellige typer tekstanalyser som er basert på generelle strategier for kvalitativ analyse, hvor man identifiserer noen temaer eller kategorier i tekstene» (2021, s. 136). Undersøkelsen tilegner seg betegnelsen kvalitativ innholdsanalyse. Om kvalitative innholdsanalyser, forklarer Gleiss & Sæther at analyseprosessen er fleksibel, med muligheter for at problemstillinger, tema og koder endres underveis (2021, s. 139). Dette gir «større muligheter til å undersøke spørsmål forskeren ikke hadde forestilt seg på forhånd» (Gleiss & Sæther, 2021, s. 30).

Senere vil undersøkelsens konkrete fremgangsmåte oppsummeres. Tilnærmingen presentert her danner fremgangsmåtens bakgrunn.

4.3. Kvalitet, validitet og reliabilitet

Underkapittelet handler om hvordan kvalitet, validitet og reliabilitet behandles i en kvalitativ lærebokanalyse, hvor et avgrenset tema undersøkes i et lite utvalg lærebøker.

Kvaliteten i en forskningsprosess deles gjerne opp i reliabilitet og validitet. Reliabiliteten omhandler undersøkelsens troverdighet, mens validitet omhandler «kvaliteten på datamaterialet og forskerens fortolkninger og konklusjoner» (Gleiss & Sæther, 2021, s. 204). Med en kvalitativ tilnærming blir forskerens rolle svært viktig for undersøkelsen kvalitet. Reliabiliteten påvirkes av metoden som brukes for innsamling av datamateriale. Ifølge Gleiss & Sæther, vil en sosialkonstruktivistisk tradisjon ikke strebe mot objektivitet, men heller inkludere flere perspektiver og gjøre forskningsprosessen transparent (2021, s. 203-204). Denne oppgaven har også dette formålet.

Opgaven undersøker de utvalgte lærebøkernes fremstilling av folkerettens regler rundt retten til væpnet maktbruk, samt ulikheter i begreper og prinsipper som vektlegges. Videre diskuteres hva som *kan* anses som progresjon i bøkene, og ulikheter og tendenser som går igjen mellom forlagene.

Forrige underkapittel presenterte utfordringen med å ha en relativt åpen tilnærming. Det er derfor tatt tre valg med formål om å styrke denne delen av undersøkelsens kvalitet.

1. Undersøkelsen vektlegger et teoretisk grunnlag, i forkant av både analyse, sammenligning og drøfting. Formålet med underkapittel 2.1. er å skape en forståelse av hva folkerettens jus ad bellum innebærer, som igjen dannet undersøkelsens begrepsliste. Den videre drøftingen av begrepslæring og progresjon, bygger på 2.2 og 2.3.
2. Begrepene er knyttet til prinsippene som undersøkes. I lærebøkene nevnes derfor begrepene stort sett i kontekster hvor prinsippene er temaet.
3. Lærebøkene undersøkes flere ganger. Lærebøkene kodes ved tre av fremgangsmåtens faser. Først med et formål om å danne koder, og så med en tydelig struktur. Det sistnevnte har så blitt repetert.

Spesielt punkt 1 og 3 styrker undersøkelsens validitet. For validitetens del, er forskerens fortolkninger og konklusjoner avgjørende. Grunnlaget for fortolkningene, er derfor sterkt basert på et lengre teorikapittel. I tillegg har metodekapittelet vektlagt undersøkelsens forståelse av læreboksjangeren.

4.4. En gjennomgang av undersøkelsens fremgangsmåte

Dette underkapittelet vil oppsummere analysens fremgangsmåte. Underkapittelet starter med en oppsummering av undersøkelsens faser, og avslutter med undersøkelsens begrepsliste.

Undersøkelsens fremgangsmåte kan oppsummeres i seks faser. Fasene er inspirert av Tjoras SDI-metode, presentert i underkapittel 4.2. Overgangen mellom fasene har ofte vært flytende, men inndelingen viser likevel undersøkelsens overordnede struktur:

1. Utvalg av tematikk, og første avgrensning av empiri. Dette inkluderte avgrensning mot progresjon av folkerettslig begrepsbruk, i lærebøker fra ungdomsskolens samfunnsfag til videregående skoles samfunnskunnskap.
2. Første analysering av lærebøker. Inneholder en mer åpen tilnærming, uten tydelige forhåndsdefinerte koder. Dette førte til opprettelsen av en begrepsliste, basert på begrepene som ble funnet.
3. Styrking av teoretisk grunnlag. Overgangen fra 2. til 3. fase var flytende. Påvirket av Tjoras SDI-metode, fikk undersøkelsen et mer deduktivt preg og en mer lukket tilnærming, ettersom det teoretiske grunnlaget og den tidligere forskningen påvirket den endelige avgrensningen. De undersøkte begrepene ble tydeligere definert.
4. Strukturert koding av innholdet, basert på prinsippene og kodene skapt og definert i arbeid med punkt 2 og 3.
5. Sammenligning av innhold mellom lærebøker internt i de to forlagene. Tendenser og funn i lærebøkene sammenlignes og diskuteres basert på teoretiske perspektiver på progresjon og begrepsutvikling, fra underkapittel 2.2. og 2.3.
6. Repetisjon av fase 4 og 5. Formålet her er å kontrollere både empirien og diskusjonen flere ganger, for å avdekke eventuelle nye funn som kan ha blitt oversett. Fasen har som mål å styrke undersøkelsens kvalitet, og gjentas flere ganger.

Opgaven undersøker lærebøkernes bruk av et folkerettslig begrepsapparat. Undersøkelsen omfatter kontekster som aktualiserer begrepsbruken, og hvordan begreper og prinsipper vektlegges likt eller ulikt i bøkene.

Tabell 2 viser undersøkelsens begrepsliste. De utvalgte begrepene er basert på en induktiv tilnærming til lærebøkene, med faglig forankring i underkapittel 2.1. I noen tilfeller inkluderes en utvidet forståelse av begrepene, med synonymer eller lignende begreper. Dette vises i tabellen.

Tabellen inneholder fargekoder, som viser til inndeling i tre begrepskategorier. Begrepskategoriene går igjen i oppgavens drøftingskapittel. Begrepene markert blått representerer «FN-systemet». Dette inkluderer kun begreper som viser til FNs struktur. Grønne begreper vurderes som begreper for «Statssamfunnet», med prinsipper og begreper som angår internasjonale forhold og sedvaner. Begrepene farget rødt, er begreper som i lærebøkene gjerne nevnes i forbindelse med «Humanitære intervensjoner og R2P».

Tabell 2: Begrepsbank med tilhørende forklaring av inkluderte begreper og synonymer.

Overordnet begrep	Inkludert i begrepsforståelsen
<i>Folkerett</i>	Inkluderer kun bruk av selve begrepet – ingen synonymer.
<i>FN-pakten</i>	Kun konkrete henvisninger til FN-pakten.
<i>Maktforbudet</i>	Inkluderer klare henvisninger til FN-paktens forbud mot bruk av væpnet makt, eller trussel mot dette.
<i>Sikkerhetsrådet</i>	Ingen synonymer, utenom «Tryggingrådet» (oversatt ettersom noen av bøkene som undersøkes er på nynorsk)
<i>Veto – spesifikt i Sikkerhetsrådet</i>	Situasjonsspesifikt rettet mot omtalelser av de fem faste medlemmene av Sikkerhetsrådets rett til veto. Inkluderer bruk av begrepet som del av sammensatte ord, eksempelvis <i>vetorett</i> .
<i>Statssuverenitet</i>	Vid forståelse. Inkluderer <i>suverenitet</i> , <i>suverene stater</i> , <i>suverenitetsprinsippet</i> , <i>stater selvbestemmelse/sjølvsbestemmelse</i> og lignende. Alle begreper som viser til prinsippet om at stater er suverene og har selvbestemmelsesrett inkluderes.
<i>Selvforsvarsretten</i>	Inkluderer alle benevnelse av begrepet <i>selvforsvar</i> i klar forbindelse med retten til å ty til selvforsvar som kommer frem gjennom FN-paktens artikkel 51. Benevnelse av <i>artikkel 51</i> er også inkludert.
<i>Invitasjon – fra statsmyndighet</i>	Inkluderer «invitasjon», «invitert» og lignende. Noteres kun når det er opplagt at det er fra statsmyndighetene i landet det angår.
<i>Vedtak/mandat fra Sikkerhetsrådet</i>	Noteres kun når det omhandler vedtak om å delta i krig fra Sikkerhetsrådet / FN. Inkluderer både konkrete vedtak og Sikkerhetsrådets mulighet til å fatte vedtak.
<i>Humanitær intervensjon</i>	Omhandler bruk av begrepet <i>humanitær intervensjon</i> i forbindelse med humanitær intervensjon som potensielt grunnlag for væpnet maktbruk.
<i>Responsibility to Protect (R2P)</i>	Inkluderer <i>ansvar for å beskytte</i> og lignende benevnelse av vedtaket om R2P fra 2005.
<i>Folkemord</i>	Ingen synonymer. Noterer bruk av begrepet <i>folkemord</i> .
<i>Etnisk rensning</i>	Ingen synonymer. Noterer bruk av begrepet <i>etnisk rensning</i> .
<i>Forbrytelser mot menneskeheten</i>	Ingen synonymer. Noterer bruk av begrepet <i>etnisk rensning</i> .
<i>Krigsforbrytelser</i>	Alle benevnelse av <i>krigsforbrytelser</i> . Inkluderer ikke <i>krigsforbryterdomstol</i> eller <i>-tribunal</i> .

5. Utvalg av empiri

Undersøkelsen inkluderer både bøker basert på læreplanen i samfunnsfag for 8.-10. trinn og bøker basert på læreplanen i samfunnskunnskap for Vg1/Vg2. For å skape økt sammenheng mellom lærebøkene og lettere analysere progresjonen, undersøkes lærebøker for både ungdomsskolen og vgs fra to forlag; Aschehoug og Cappelen Damm. Utvalget vil utelukkende bestå av basisbøker, og inkluderer derfor ikke alternative, tilpassede eller forenklete utgaver. Undersøkelsen omfatter kun samfunnskunnskapsbøker for studieforbereende linjer.

Ungdomsskolens samfunnsfag inkluderer fagtradisjonene historie og geografi i tillegg til samfunnskunnskap. Dette kan medføre forskjeller i hvordan folkerettslige prinsipper og begreper introduseres og skrives om.

Det er derimot tydelige likhetstrekk i de to fagenes læreplaners fokus på nasjonale og globale problemstillinger, samt konflikter. Slik aktualiseres folkeretten. Folkeretten er aktuell også innenfor historietradisjonen. Oppgavens kunnskapsgrunnlag baseres derimot på en samfunnskunnskapsrettet forståelse, med fokus på folkeretten som et fenomen i det internasjonale samfunnet. Undersøkelsen av ungdomsskolebøkene har også avdekket at folkerettslige prinsipper ofte presenteres i kontekster hvor samfunnskunnskapstradisjonen preger tekstinholdet.

Ungdomsskolebøkene vektlegging av fagtradisjonen samfunnskunnskap har påvirket utvalget av bøker. Etersom alle lærebøker for ungdomsskolen baseres på en felles læreplan for hva elevene skal kunne etter 10. trinn, har lærebøker for alle tre ungdomsskoletrinn blitt vurdert. Det er bøker som inkluderer et kapittel om internasjonalt samarbeid og FN som har blitt valgt, delvis for å styrke faglig sammenheng mellom bøkene for ungdomsskolen og vgs. Tematikken har vært aktualisert på ulike trinn hos de forskjellige forlagene. De to bøkene fra ungdomsskolen er derfor fra ulike trinn. Dermed undersøkes Aschehoug *Arena 9*, samt *Samfunnsfag 10 fra Cappelen Damm*. Begge bøkene inneholder kapitler med «internasjonalt samarbeid» i tittelen, hvor kapitlene inneholder samarbeid om krigs- og fredsproblematikk. Dette er en fellesnevner for de aktuelle kapitlene i bøkene for vgs. En annen fellesnevner er inkluderingen av FN i kapitlene. Empiriens innhold har altså påvirket grunnlaget for hvilke bøker som har blitt inkludert, og dermed påvirket, og blitt påvirket av, undersøkelsens formål og forståelse av folkeretten som samfunnskunnskapsfenomen.

Analysen inkluderer tilhørende «tenkebokser», samt begrepsforklaringer og lignende som ofte er å finne i marg, og i begrepslister bakerst i boka. Oppgaver inkluderes i analysen. I tilfeller hvor oppgavene inneholder andre perspektiver enn det som kommer frem ellers i boka, vil dette både bli kommentert og diskutert. Dette gjelder også dersom oppgavene inkluderer nye begreper, eller tydelig påvirker antallet ganger begreper brukes. Senere i kapitlet presenteres de ulike lærebøkene. Da forklares også hvilke kapitler som er inkludert, samt når innhold bakerst i boka inkluderes.

Undersøkelsen omfatter kun fysiske lærebøker. Tilhørende ressurser undersøkes ikke. En større undersøkelse kunne inkludert både historiefaget og et bredere utvalg av forlag og lærebøker, et større omfang innad i bøkene, i tillegg til lærebøkene tilhørende nettressurser. For å beholde undersøkelsens kvalitative formål med forskningen, har det vært et tydelig behov for både valg og bortvalg. Inkluderingen av et tredje forlag, Gyldendal, ble også lenge vurdert, men til slutt valgt bort for å forsterke analysens kvalitative styrke.

Videre presenteres utvalgte lærebøker, med en forklaring på aktuelle sidetall.

5.1. *Samfunnsfag 10* (Cappelen Damm, 2022)

Fra Cappelen Damms lærebøker for ungdomsskolen, har undersøkelsen tatt utgangspunkt i Bredahl, Dehle, Larsen, Quintano, Ranheim, Salvesen & Øvreveits *Samfunnsfag 10 fra Cappelen Damm* (2022), heretter kun omtalt som *Samfunnsfag 10*. Selv om *Samfunnsfag 9* tar opp tematikk som kan være relevant, finner vi kapittelet «Internasjonalt samarbeid» i *Samfunnsfag 10*. Kapittelet er skrevet av Christian Ranheim, og både krig og FN får en tydelig rolle. Gjennom kapittelets forside kommer det blant annet frem at man kan lese om «hva som gjør Sikkerhetsrådet til verdens mektigste forsamling» (Ranheim, 2022, s. 133), og temaene krig og fred kommer tydelig frem gjennom en ordsky rundt kapittelets tittel.

I tillegg inneholder boka to andre, aktuelle kapitler i form av Liv Bredahls «Maktbalansen i verden» og Kristina Quintanos «Ekstremisme og terror». Førstnevnte omhandler en rekke konflikter etter andre verdenskrig. «Ekstremisme og terror» inneholder kun noen få tekstutdrag som vil kommenteres i analysen.

Analysen inkluderer alle tre kapitler. Kapittelet om internasjonalt samarbeid får derimot størst vektlegging, ettersom det inneholder majoriteten av relevante tekstutdrag og flest funn.

Samfunnsfag 10 er den eneste av de analyserte læremidlene som ikke har en egen begrepsoversikt bakerst i boka. Analysen inkluderer derimot to sider med prosjektoppgaver, hvor tre oppgaver kobles til de aktuelle kapitlene.

Aktuelle sider: Kapittel 4 («Internasjonalt samarbeid», s. 133-175), kapittel 5 («Maktbalansen i verden», s. 176-205) og kapittel 6 («Ekstremisme og terror», s. 206-249). Totalt 117 sider, pluss prosjektoppgaver (s. 320-321).

5.2. *Delta!* (Cappelen Damm, 2021)

Delta! Basis samfunnskunnskap Vg1/Vg2 (2021), heretter kun *Delta!*, av Holgersen, Iversen & Kosberg, er Cappelen Damms lærebok i samfunnskunnskap for vgs. Bokas syvende kapittel heter «Globale utfordringer», og tar blant annet for seg temaer som krig, fattigdom og flyktningproblematikk – og setter disse i kontekst av hverandre. FN vektlegges en tydelig rolle i kapittelet, og det er spesielt i forbindelse med FN og krig at folkerettslige prinsipper og tematikk kommer til syne. På kapittelets forside nevnes «utforske ei utfordring eller ein konflikt på lokalt, nasjonalt eller globalt nivå og drøfte korleis utfordringa eller konflikten påverkar ulike grupper» (Holgersen, Iversen & Kosberg, 2021, s. 143), som et av kapittelets to aktuelle kompetansemål fra læreplanen.

Boka inneholder en begrepsoversikt med tilhørende forklaringer som inkluderes i analysen.

Aktuelle sider: Kapittel 7 («Globale utfordringer», s. 143-163). Totalt 21 sider, samt begrepsavklaring (s. 165-171).

5.3. *Arena 9* (Aschehoug, 2021)

Av Aschehougs bøker for ungdomstrinnet, er det *Arena 9. Samfunnsfag* av Hellerud, Erdal, Johnsen & Westersjø, som er mest aktuell med kapittelet «Mot ei bedre verd? – FN og internasjonalt samarbeid». Dette kapittelet kommer i etterkant av tre kapitler om verdenskrigene og mellomkrigstiden, men med unntak av at verdenskrigene brukes for å aktualisere tematikken, fremstår kapittelet mer samfunnskunnskapsrettet. På kapittelets forside kommer det frem at kapittelet blant annet skal hjelpe elevene til å kunne «reflektere over bakgrunnen for internasjonalt samarbeid», «forklare hvorfor FN ble opprettet, og hvordan FN blir styrt», samt «diskutere om FN fungerer» (Hellerud et. al., 2021, s. 170).

I tillegg inkluderes bokas begrepsliste bakerst i analysen, med tilhørende begrepsavklaringer.

Aktuelle sider: Kapittel 8 («Mot en bedre verden? – FN og internasjonalt samarbeid», s. 170-185). Totalt 16 sider, samt begrepsliste (s. 278-283).

5.4. *FOKUS* (Aschehoug, 2020)

Aschehougs samfunnskunnskapsbok er Dahle, Haraldsen & Rysseviks *Fokus Samfunnskunnskap* (2020), heretter kun *Fokus*. Boka er inndelt i fire deler, hvor del 4 har fått tittelen «Verdenssamfunnet». Først i del 4 finner vi kapittel 14: «Konflikt og samarbeid i verdenssamfunnet», og det er dette kapittelet undersøkelsen av boka sentreres rundt. Det er nettopp konflikt – og samarbeid mot konflikt og for forhindring av konflikt – som er kapittelets overordnede tema, og kapittelet inneholder blant annet underordnede temaer som atomkrig, verdens maktbalanse, FN og terrorisme. Forsiden til bokas del 4 inneholder det samme kompetansemålet vi trakk frem fra Cappelen Damms *Delta!*: «Eleven skal kunne (...) utforske en utfordring eller en konflikt på lokalt, nasjonalt eller globalt nivå og drøfte hvordan utfordringen eller konflikten påvirker forskjellige grupper» (Dahle, Haraldsen & Ryssevik, 2020, s. 261).

Boka inneholder en begrepsoversikt med forklaring på slutten av boka. Denne inkluderes i analysen.

Aktuelle sider: Kapittel 14 («Konflikt og samarbeid i verdenssamfunnet», s. 263-278). Totalt 16 sider, samt begrepsavklaring (s. 316-327).

6. Presentasjon av funn

Dette kapittelet gir en oversikt over de mest sentrale funnene i lærebøkene. Kapittelet danner den empiriske bakgrunnen for drøftingen i neste kapittel. Det inneholder et underkapittel for hver av de analyserte lærebøkene. Lærebøkene presenteres ut ifra forlag, så læreboka for ungdomsskolen før læreboka for vgs.

Tabellen under viser en samlet oversikt over benevnelser av begreper i lærebøkene. Bøkernes trinn er markert, med «Ung» for ungdomsskolen, og «Vgs». Alle benevnelser er inkludert, også i tilfeller hvor begrepet er overskrift for begrepsavklaring eller stikkord i marg ved siden av tekst. Tabellen inkluderer benevnelser i begrepslister bakerst i bøkene. Begrepsbruken kommenteres i underkapitlene. Tabellen viser i tillegg hvilket begrep som brukes mest og totalt antall benevnelser på tvers av bøkene.

Tabell 3: Antall ganger begrepene brukes i lærebøkene.

	Samfunnsfag 10 (2022). Ung.	Delta! (2021). Vgs.	Arena 9 (2021). Ung.	Fokus (2020). Vgs.	SUM
<i>Folkerett</i>	3	0	0	0	3
<i>FN-pakten</i>	4	2	0	4	10
<i>Maktforbudet</i>	0	1	0	0	1
<i>Sikkerhetsrådet</i>	21	13	16	11	61
<i>Veto / vetorett</i>	5	5	7	8	25
<i>Statssuverenitet</i>	2	1	1	13	17
<i>Selvforsvarsretten</i>	0	1	0	0	1
<i>Invitasjon fra statsmyndighet</i>	0	1	0	0	1
<i>Vedtak fra Sikkerhetsrådet</i>	1	3	3	2	9
<i>Humanitær intervensjon</i>	0	0	3	0	3
<i>R2P</i>	1	0	0	3	4
<i>Folkemord</i>	22	3	3	3	31
<i>Etnisk rensning</i>	1	0	0	1	2
<i>Forbrytelser mot menneskeheten</i>	2	0	0	0	2
<i>Krigsforbrytelser</i>	3	0	0	1	4
Totalt antall begreper brukt	65	30	33	46	174
Antall ulike begreper brukt	11	9	6	9	
Mest brukte begrep	<i>Folkemord (22)</i>	<i>Sikkerhetsrådet (13)</i>	<i>Sikkerhetsrådet (16)</i>	<i>Stats-suverenitet (13)</i>	<i>Sikkerhetsrådet (61)</i>

6.1. Funn i *Samfunnsfag 10 (2022, ungdomsskolen)*

Undersøkelsen gjør funn i kapittel 4-6 i Cappelen Damms *Samfunnsfag 10*. Majoriteten av funnene kommer i Christian Ranheims kapittel 4, «Internasjonalt samarbeid» (2022).

I forbindelse med opprettelsen av FN, brukes begrepet *FN-pakten* fire ganger. Begrepet kobles i liten grad til rett til krigføring. Videre omtales Sikkerhetsrådet som «verdens mektigste forsamling» (Ranheim, 2022, s. 140), begrunnet med at Sikkerhetsrådets vedtak er bindende. *Sikkerhetsrådet* er blant de mest brukte begrepene i både kapittel 4 og *Samfunnsfag 10* generelt. Videre omtales Sikkerhetsrådets struktur, inkludert

vetoretten. I kapitlet blir det forklart at Sikkerhetsrådet har «bruk av militær makt» som et av to mulige virkemidler for å sørge for fred og sikkerhet (Ranheim, 2022, s. 141). Begrepet *vedtak* brukes like etter. *Maktforbudet* nevnes aldri.

I kapitlet trekkes det frem kritikk mot FNs evne til å stoppe alvorlige konflikter. Begrepet *suverenitetsprinsippet* introduseres og brukes til å forklare at «FN er derfor avhengig av at land samarbeider» (Ranheim, 2022, s. 142). Gjennom teksten «Borgerkrigen i Syria» (s. 142), forklares Sikkerhetsrådet som avhengig av vetomaktene for bruk av væpnet makt. Russlands bruk av vetorett i forbindelse med krig og konflikt i Syria og Ukraina brukes som eksempler på uenighetssituasjoner i Sikkerhetsrådet.

Rett til krigføring vektlegges ellers lite i lærestoffet om krig og konflikt. Resten av kapitlet prøver å gi elevene forståelse av hvorfor krig skjer, og hvordan man arbeider for å forebygge og avslutte kriger. Den eneste konkrete benevnelsen av begrepene som undersøkes, kommer under temaet «Å avslutte en krig»: «FNs sikkerhetsråd har mulighet til å godkjenne bruk av militærmakt for å oppnå internasjonal fred og sikkerhet» (Ranheim, 2022, s. 169).

USAs krig mot terror omtales i både kapittel 4 og i Kristina Quintanos kapittel 6, «Ekstremisme og terror» (2022, 207). Invasjonen av Afghanistan er gitt en større plass, men kobles aldri mot USAs bruk av selvforsvarsretten som argument. Det er verdt å merke seg at *selvforsvarsretten* som begrep nevnes aldri i *Samfunnsfag 10*.

Menneskerettighetene får stor omtale i kapittel 4. Da omtales både *folkemord*, *forbrytelser mot menneskeheten* og *krigsforbrytelser* på side 156. Folkemordbegrepet gis en forklaring i margen, og er det undersøkte begrepet som nevnes hyppigst i boka. Begrepene kobles ikke til *humanitære intervensjoner* eller rett til krigføring. Heller ikke når *folkemord* nevnes i andre kontekster senere boka, kobles det til *humanitære intervensjoner*. Gjennom en fordypningsoppgave om folkemord (s. 175), nevnes derimot *etnisk rensning* og *forbrytelser mot menneskeheten* som beslektede begreper. I tillegg omtales «internasjonalt ansvar (responsibility to protect)» (Ranheim, 2022, s. 175). *R2P* blir dermed nevnt, men diskusjoner rundt humanitære intervensjoner og *R2P* er fraværende. Ingen av begrepene forklares videre.

I en fordypningsoppgave skal elevene lage en presentasjon om FN. Oppgaveteksten inkluderer «Sikkerhetsrådets funksjon og svakheter», samt «FNs viktigste rolle og oppgave» og «største utfordringer» (Ranheim, 2022, s. 174). I en annen oppgave skal elevene lage en tillitsvekkende informasjonsvideo, som inkluderer kritikk mot FN. Oppgavetekstene inneholder ikke kunnskap som ikke kommer frem i kapitlet. I kapitteloppsummeringen (s. 173), nevnes ingen av undersøkelsens definerte begreper.

Liv Bredahls femte kapittel, «Maktbalansen i verden» (2022, s. 177), omhandler konkrete konflikter. I forbindelse med avkolonisering, omtales statssuverenitetsprinsippet som et grunnprinsipp i FN, og bakteppe for avkoloniseringen etter opprettelsen av FN (Bredahl, 2022, s. 180).

I teksten «Midtøsten-konflikten» om Israel-Palestina (Bredahl, 2022, s. 184-185), brukes begrepene *folkemord* og *folkerett*. Introduksjonen av folkerettsbegrepet inkluderer følgende forklaring i margen, med kobling opp mot FN-systemet:

Folkeretten er en del av internasjonal rett og skal først og fremst regulere forholdet mellom stater. Den består både av internasjonale avtaler, for eksempel

traktater, konvensjoner eller pakter, som stater blir enige om skal gjelde, og som de forplikter seg til å følge. Ofte blir slike avtaler til i FN (Bredahl, 2022, s. 184).

Ellers inneholder kapittelet relativt lite koblinger til prinsipper for rett til krigføring. I forbindelse med Koreakrigen og Vietnamkrigen nevnes Sikkerhetsrådet og kritikk mot USA. I forbindelse med andre konflikter, skjer dette sjeldent.

Av de undersøkte lærebøkene, bruker *Samfunnsfag 10* både flest ulike begreper og flest begreper totalt. Det har sammenheng med at boka har størst antall undersøkte sider. *Samfunnsfag 10* er den eneste boka hvor undersøkelsen har funnet begrepet *folkerett*. Når begrepene brukes, er det ofte uten koblinger til rett til krigføring.

Folkemord og *Sikkerhetsrådet* er de hyppigst brukte begrepene. *Folkemord* blir det mest brukte begrepet grunnet ni benevnelser i én fordypningsoppgave. Hyppigheten av begge begreper er representativt for kunnskapsinnholdet i *Samfunnsfag 10*.

6.2. Funn i *Delta!* (2021, vgs)

Kapittel 7 i Cappelen Damms *Delta!* omfatter temaene krig, fattigdom, klimaendringer, flyktninger og Covid-19. Kunnskap om folkerettslig regulering av rett til krigføring kommer hovedsakelig frem i teksten «Tryggingsrådet i FN» (Holgensen, Iversen & Kosberg, 2021, s. 144). Teksten består av et avsnitt på omtrent en halv side. *Delta!* inneholder ikke et stort aktuelt tekstomfang, men kvalitativt sett er boka svært interessant.

Teksten om Sikkerhetsrådet starter med å omtale FN-pakten som FNs grunnlag, og presiserer hvordan det i *FN-pakten* står «at det å gå til krig for å løse ein konflikt er absolutt forbode» (Holgensen, Iversen & Kosberg, 2021, s. 145). Undersøkelsen forstår dette som benevnelse av begrepet *maktforbudet*, og *Delta!* blir den eneste boka som omtaler begrepet. Videre presenteres *selvforsvarsretten*, *invitasjon fra statsmyndighet*, og *vedtak fra Sikkerhetsrådet* som unntak til maktforbudet. Undersøkelsen inkluderer «Statar har lov til å (...) forsvare seg mot eit åtak» (Holgensen, Iversen & Kosberg, 2021, s. 145) som benevnelse av begrepet *selvforsvarsretten*.

Teksten om Sikkerhetsrådet inneholder korte og presise forklaringer på både invitasjon fra styresmakter og vedtak fra Sikkerhetsrådet, og bruker relevante fagbegreper. Disse forklares prinsipielt, uten eksempler på konflikter. *Delta!* presenterer også scenarioer hvor Sikkerhetsrådet kan gjøre vedtak: intern konflikt i landet med fare for spredning til andre land, eller fare for folkemord. Videre forklares begrepet *folkemord* på en generell måte, uten eksempler.

Slik kommer prinsippene bak *humanitære intervensjoner* og *R2P* frem. Vedtak presenteres som noe Sikkerhetsrådet *kan* gjøre i slike situasjoner, men de to begrepene brukes likevel ikke. Verken eksempler eller ordbruken *ansvar/responsibility* brukes, og konseptet bak *humanitære intervensjoner* gis aldri et navn.

Teksten handler videre om Sikkerhetsrådets oppbygging. *Vetoretten* blir introdusert og forklart. I en senere repetisjonsoppgave omtales Hovedforsamlingen og Sikkerhetsrådet som FNs to viktigste organer.

I en annen oppgave skal elevene gjennomføre et rollespill om Sikkerhetsrådet, hentet fra FN-sambandets nettsider. I etterkant av rollespillet skal elevene diskutere «I kva grad er FN i stand til å drive konfliktløsning», om «sjølvbestemmingsretten [er] til hinder

for at FN kan sørge for skikkelig konfliktløsning», og om «måten Tryggingrådet er samansett på, [er] eit gode eller ei byrde når det gjeld å løyse konfliktane i verda» (Holgersen, Iversen & Kosberg, 2021, s. 156). Til slutt skal elevene diskutere om «det internasjonale systemet eventuelt [kan] endrast for å få til betre konfliktløsning» (Holgersen, Iversen & Kosberg, 2021, s. 156).

Elevene utfordres til å være kritiske til FN og Sikkerhetsrådets evner og sammensetting, og skal forsøke å komme med forslag til endringer som ville styrket mulighetene.

Begrepet *sjølvbestemmingsretten* er inkludert i undersøkelsens forståelse av suverenitetsbegrepet. Begrepet forklares ikke, og omtales ikke ellers i boka. Statsuverenitet får dermed ikke en tydelig vektlegging i bokas innhold.

Resten av kapitlet omtaler ikke prinsipper for rett til å føre krig. Krig er fortsatt et tema både i forbindelse med fattigdom og flyktninger, og gjennom en fordypningstekst om cyberkrig kalt «Krig i vår tid» (Holgersen, Iversen & Kosberg, 2021, s. 158). Det er derimot virkningene av krig, og sammenhengene mellom krig, fattigdom, klimaendringer og flyktninger, som er den gjennomgående tematikken i kapitlet.

Til sist inneholder *Delta!* en forklarende begrepsliste med flere av de nevnte begrepene. Begrepene *folkemord*, *Tryggingrådet* og *veto* er begreper som omtales og forklares.

«*Tryggingrådet i FN*» omtales også som et eksempel i forklaringen av begrepet politiske organ (Holgersen, Iversen & Kosberg, 2021, s. 169). *Sikkerhetsrådet* er begrepet som brukes klart hyppigst i *Delta!*.

Begrepet *folkerett* nevnes aldri i *Delta!*.

6.3. Funn i *Arena 9* (2021, ungdomsskolen)

Hovedgrunnlaget for undersøkelsen av Aschehougs *Arena 9* er kapittel 8: «Mot en bedre verden? – FN og internasjonalt samarbeid». Kapitlet kommer i bokas andre del, «Demokrati og deltakelse». Kapitlet følger etter kapitler om verdenskrigene og mellomkrigstiden. Behov for FN aktualiseres med ønsker om internasjonalt samarbeid etter verdenskrigene. Det er hovedsakelig i en tekst om FNs organisering, og tekstene «Fungerer FN?» (Hellerud et al., 2021, s. 174) og «Bør FN endres?» (s. 174), at undersøkelsen finner prinsipper og begreper for rett til krigføring.

I et innledende avsnitt om FN kommer det frem at FNs medlemsland kan gripe inn i visse situasjoner. Verken *FN-pakten* eller *maktforbudet* nevnes i *Arena 9*.

Sikkerhetsrådet er det organet i FN som blir mest vektlagt i teksten om FNs organisering, og omtales som «Det viktigste organet i FNs arbeid for fred og sikkerhet» (Hellerud et al., 2021, s. 172). Sikkerhetsrådets mulighet til å vedta tiltak presenteres i korte trekk, før Sikkerhetsrådets struktur forklares. De fem faste medlemsstatene presenteres. *Vetoretten* introduseres og forklares. Begrepet *vedtak* brukes flere ganger, og man forstår at det er disse vedtakene vetoretten kan brukes mot. Boka hevder at vetoretten «har hindret FN i å gripe inn i mange konflikter» (Hellerud et al., 2021, s. 173).

Videre deles Sikkerhetsrådets tilgjengelige virkemidler i konflikter i frivillige tiltak og tvangstiltak. Tvangstiltakene inkluderer «bruk av militær makt» (Hellerud et al., 2021, s.

173). Gjennom ellers hyppig bruk av begrepet *vedtak*, skapes det en forståelse av at Sikkerhetsrådets vedtak kan inkludere maktbruk.

På neste side påstår boka at «FN har fem faste medlemsland» (Hellerud et al., 2021, s. 174). Dette er et tilfelle hvor feil begrepsbruk gjør at innholdet blir feil. Dette er en av to ganger i samme tekst at *FN* brukes synonymt med *Sikkerhetsrådet*. Det vitner om at et elevtilpasset begrep, *FN*, erstatter det mer passende fagbegrepet *Sikkerhetsrådet*.

Boka stiller så spørsmål om Sikkerhetsrådets oppbygging er rettferdig og demokratisk, og hvorfor FN ikke griper inn oftere. Boka hevder at vetomaktens vetorett ofte hindrer FN i å gripe inn, og at FN er både militært og økonomisk avhengig av medlemslandene. I tillegg nevnes «uenigheter mellom land i FN om det er riktig å bruke militær makt» (Hellerud et al., 2021, s. 174). Videre omtales et ideal om å «ikke blande seg inn i politikken som føres i hvert enkelt land». (Hellerud et al., 2021, s. 175). Begrepet *suverenitet* brukes like etter, men forklares ikke i *Arena 9*. Videre omtales motsetningene mellom statssuverenitet og humanitære intervensjoner, men uten bruk av eksempler.

Temaet kobles heller ikke til andre begreper for rett til krigføring. *Folkemord* nevnes to ganger i andre kapitler, og står i begrepslista bakerst i boka. Begrepet kobles derimot aldri opp mot *humanitære intervensjoner*. Den folkerettslige begrepsbruken i *Arena 9* er passiv, oppleves svak og er uten eksempler. Når *humanitær intervensjon* forklares i begrepslista, er det som «innblanding i en intern konflikt, spesielt for å beskytte sivilbefolkningen mot overgrep» (Hellerud et al., 2021, s. 279). Eksempler på overgrep nevnes ikke.

Det er tydelig at forfatterne av *Arena 9* ønsker å fremme kritiske tanker og diskusjoner. Boka inkluderer en tekst kalt «Fungerer FN slik det var tenkt?» (Hellerud et al., 2021, s. 174). Etter teksten kommer en diskusjonsoppgave, hvor elevene skal diskutere hvilke regler de mener «bør gjelde for at FN skal kunne gripe inn i konflikter», og om det finnes «situasjoner der det er riktig å bruke våpen for å skape fred» (Hellerud et al., 2021, s. 175). Elevene utfordres til å selv lage regler for rett til krigføring.

Teksten «Bør FN endres?» forteller om kritikk mot FNs maktfordeling, og om forsøk på å gjøre at FN «bedre gjenspeiler dagens maktforhold i verden» (Hellerud et al., 2021, s. 175). Forslag om å endre hvem som er faste medlemmer av Sikkerhetsrådet omtales. Teksten følges av oppgaver hvor elevene skal diskutere hvilke land som burde vært faste medlemmer «Dersom FN hadde blitt dannet i dag» (Hellerud et al., 2021, s. 175).

Resten av kapitlet handler om menneskerettigheter. Her er det i liten grad koblinger opp mot rett til krigføring.

Begrepsforklaringslisten bakerst i boka inkluderer *folkemord*, *humanitære intervensjoner*, *Sikkerhetsrådet* og *vetorett*. Forklaringene inneholder ikke nyere informasjon enn i kapittel 8.

Sikkerhetsrådet er det undersøkte begrepet som brukes hyppigst, til tross for noen situasjoner hvor FN brukes i stedet.

Begrepet *folkerett* omtales aldri i boka. *Arena 9* er også den eneste boka hvor under halvparten av undersøkelsens definerte begreper brukes. Dette vitner om svak begrepsbruk.

6.4. Funn i Fokus (2020, vgs)

I Aschehougs *Fokus* av Malin Dahle, Mette Haraldsen og Jostein Ryssevik, er kapittel 14 relevant for undersøkelsen. Kapittelet heter «Konflikt og samarbeid i verdenssamfunnet», og er første kapittel i bokas fjerde del, «Verdenssamfunnet». Kapittelet kan oppsummeres med maktbalanse og maktkamp.

Teksten «En verden uten styring?» hevder at verdenssamfunnet mangler «felles lover og et maktapparat som kan håndheve slike lover» (Dahle, Haraldsen & Ryssevik, 2020, s. 264). Verdenssamfunnet omtales som preget av balanse «mellom konflikt og maktkamp på den ene siden, og forsøk på å skape orden og samarbeid på den andre» (Dahle, Haraldsen & Ryssevik, 2020, s. 265). Boka hevder at hva som er mest aktuelt veksler mellom perioder, og at maktkamp og konflikt har vært mest aktuelt de siste årene.

I teksten «Der makta rår» forklares statene som den internasjonale politikkenes deltakere. Begrepet *suverene stater* introduseres og forklares, og kobles mot maktkamp. Boka omtaler tre former for makt, inkludert militær makt og militær maktbalanse.

Videre aktualiseres FNs opprettelse gjennom verdenskrigene. *Fokus* hevder at maktkamp førte til to verdenskriger, og at krigen førte til ønske om å forhindre nye kriger og sikre fred. *FN-pakten* presenteres og kobles til *statssuverenitetsprinsippet*. Begge begrepene utheves som stikkord i marginen. Videre forklarer boka at FN har rett til å gripe inn ved trusler om eller angrep mot en medlemsstat, og at FN-pakten regulerer bruk av militær makt til å «bare skje i situasjoner der det er stor fare for at krigen skal spre seg til andre land, eller at konflikten går særlig sterkt ut over sivilbefolkningen i krigsområdet» (Dahle, Haraldsen & Ryssevik, 2020, s. 268). Begrepet *maktforbudet* nevnes ikke.

Boka hevder at verden har vært relativt fredelig siden andre verdenskrig samtidig som FN flere ganger har mislykkes i å forhindre kriger. Avhengighet av de mektigste landenes enighet nevnes som en årsak til dette. *Sikkerhetsrådet* forklares som ansvarlig for å gjøre *vedtak* om bruk av virkemidler som militær makt. Videre presenteres Sikkerhetsrådets oppbygging og *vetorett*. Både *Sikkerhetsrådet* og *vetorett* utheves i marginen med forklaring. *Fokus* forteller at vetomaktene får «makt til å hindre vedtak som er i strid med deres egne interesser» (Dahle, Haraldsen & Ryssevik, 2020, s. 269). Russland og Kinas bruk av veto under Syria-krigen brukes som eksempel på tilfeller hvor vetoretten har gjort FN handlingslammet.

Bokas siste tekst om FN er «Finnes det gode bomber?» (Dahle, Haraldsen & Ryssevik, 2020, s. 270). Her kommer det frem at majoriteten av kriger foregår innad ett lands grenser. Statssuverenitetsprinsippet blir igjen aktualisert. Boka forklarer at FN «ikke har rett til å blande seg inn i hva som foregår innenfor en suveren stats grenser» (Dahle, Haraldsen & Ryssevik, 2020, s. 271). *Fokus* viser så til meninger om at FN bør kunne gripe inn for å beskytte sivilbefolkning. Vedtaket om *R2P* fra 2005 presenteres som et resultat av disse meningene. Her står det at «FN har rett til å gripe inn, om nødvendig med militær makt, dersom et lands myndigheter ikke beskytter sin egen befolkning mot grove brudd på menneskerettighetene» (Dahle, Haraldsen & Ryssevik, 2020, s. 271). Begrepene *folkemord*, *krigsforbrytelser* og *etnisk rensning* nevnes som eksempler på hva grove brudd kan være.

Resten av kapittelet handler om EU, fattigdom, flyktninger, klimaendringer, terror, utfordringer med samarbeid og forsøk på samarbeid, og inneholder en tekst som hevder at det er en voksende splittelse i verdenssamfunnet. Folkerettslige prinsipper for rett til krigføring blir ikke aktualisert. Under temaet terror nevnes ikke krigen mot terror.

Kapittelet avsluttes med to oppgavesider. Her aktualiseres konfliktløsning, makt og Sikkerhetsrådets struktur. I en oppgave skal elevene skrive en tekst som inkluderer begrepene «Libya, USA, Norge, FN, Nato, opprørere, Gaddafi, bombefly, menneskerettigheter, «ansvar for å beskytte» (Dahle, Haraldsen & Ryssevik, 2020, s. 279). Bombingen av Libya nevnes ellers ikke i kapittelet.

Av begrepene som utheves som stikkord i margen, er *FN-pakten* det eneste begrepet som ikke forklares i bokas begrepslista. I forklaringen av *Sikkerhetsrådet*, omtales det som «FNs viktigste organ» (Dahle, Haraldsen & Ryssevik, 2020, s. 325). Forklaringen av *vetorett* informerer om at det er fem stormakter med *vetorett* i *Sikkerhetsrådet*.

Begrepslista forklarer både *statssuverenitetsprinsippet* og *suverene stater*. Undersøkelsen definerer disse som varianter av samme begrep. Inkluderingen av begge illustrerer *Fokus'* sterke vektlegging av statssuverenitet. *Statssuverenitet* er det hyppigst brukte begrepet i boka. En forståelse av verden som en maktkamp mellom suverene stater kommer tydelig frem i *Fokus* sitt 14. kapittel. FN som organisasjon tillegges relativt liten makt, og vetomaktene mye. R2P har en større rolle enn i de andre bøkene.

Statssuverenitet er det hyppigst brukte begrepet i *Fokus*. Undersøkelsen har ikke funnet bruk av begrepet *folkerett*.

7. Drøfting

Kapittelet starter med sammenligninger av lærebøkene internt i de to forlagene. Sammenligningen forsøker å skape en forståelse av hva som kjennetegner progresjonen mellom hvert forlags to bøker. Videre drøftes funn av tendenser, forskjeller, styrker og mangler hos lærebøkene innad i undersøkelsens tre definerte begrepskategorier: «Statssamfunnet», «FN-systemet» og «Humanitære intervensjoner og R2P». Til slutt inneholder kapittelet avsluttende synspunkter.

7.1. En sammenligning av Cappelen Damms lærebøker

I *Delta!* fremstår regler for rett til krigføring som et overordnet tema i teksten om Sikkerhetsrådet. Teksten om Sikkerhetsrådet viser til *maktforbudet*, og Sikkerhetsrådets myndighet til å fatte vedtak om militærmakt er tekstens fokusområde. Resten av kapittelet omhandler derimot konsekvenser kriger, konflikter og andre forhold kan ha for mennesker og grupper. Dette uten koblinger til rett til krigføring. I *Samfunnsfag 10* kommer også Sikkerhetsrådets rolle for regulering av krigføring tydelig frem, men menneskerettighetene får en langt større plass i både kapittel 4 og boka generelt. Regler i krig får også en viss rolle i kapittel 4.

I begge tilfeller er dette i tråd med læreplanen. Som oppgavens tredje kapittel viste, er ikke regler for rett til krigføring et tydelig definert tema i noen av læreplanene. Det mest aktuelle kompetansemålet fra SAK01-01 spesifiserer også at elevene skal kunne «drøfte hvordan (...) konflikten påvirker forskjellige grupper» (Kunnskapsdepartementet, 2020b, s. 6). Folkerettslige regler for rett til krigføring blir ikke direkte omtalt. Likevel blir temaet helt klart inkludert i begge lærebøker fra Cappelen Damm. Bøkene inkluderer også flere av undersøkelsens definerte begreper, og det kan sies å være en utvikling mellom bøkens fremstilling av både begrepene og temaet.

Samfunnsfag 10 er læreboka med størst omfang av relevante sider. *Delta!* er boka med færrest relevante sider. Den største forskjellen mellom de to bøkens fremstilling av folkerettens jus ad bellum, er ulikheten mellom en nokså presis fremstilling av prinsipper, konsentrert i én kort tekst i *Delta!*, og en mer oppdelt fremstilling i *Samfunnsfag 10*.

Begge bøkene introduserer *FN-pakten*, og forklarer Sikkerhetsrådets rolle, inkludert myndigheten til å vedta tiltak som bruk av militær makt, samt vetoretten og struktur med vetomaktene. Dette viser en kontinuitet i forståelsen av Sikkerhetsrådet og vetoretten. Vi finner dermed repetisjonsaspektet mellom bøkene. Sikkerhetsrådets suverene myndighet til å vedta bruk av militær makt kommer tydelig frem i *Samfunnsfag 10*, og Sikkerhetsrådet omtales som verdens mektigste forsamling. En forståelse av hvor viktig og mektig Sikkerhetsrådet er, kommer tilbake i *Delta!*. I begge bøker vektlegges også vetoretten til de fem faste medlemmene. Aspektene kan forstås som grunnleggende prinsipper for jus ad bellum. At dette vektlegges i begge bøker, kan dermed vitne om synliggjøring og repetisjon av grunnleggende prinsipper for folkerettslig regulering av rett til krigføring.

Spiralprinsippet blir igjen synlig. Emner repeteres, mens innholdet endres. Endringen i innholdet kan også flere ganger forstås som økning i vanskelighetsgrad. Bruner var opptatt av å bygge forståelsen. *Delta!* har et annet fokus i sin forklaring av flere begreper, prinsipper og forhold. Her introduseres nye prinsipper som selvforsvarsretten og invitasjon fra statsmyndighet, i tillegg til eksempler på situasjoner hvor Sikkerhetsrådet kan vedta maktbruk. Dette kan forstås som en avansering og videreutvikling av det faglige innholdet.

I *Samfunnsfag 10* er *folkemord* det hyppigst brukte begrepet. Med unntak av at *R2P* nevnes i en oppgave, knyttes ikke folkemord til retten til krigføring. I *Delta!* introduseres folkemordbegrepet som et konkret eksempel på når Sikkerhetsrådet kan vedta militær maktbruk. Gjennom *Samfunnsfag 10* får elevene også vite et Sikkerhetsrådet har suveren myndighet til å vedta bruk av militær makt, men får lite informasjon om slike situasjoner. At dette kommer frem i *Delta!*, med kobling mot *folkemord*, kan vitne om progresjon. Kjente begreper fra *Samfunnsfag 10* settes i ny kontekst i *Delta!*. Det kan forstås som avansering og utvidelse i begrepsbruken. Bruners spiralprinsipp og forståelse av strukturens verdi blir aktuell. Det samme gjelder den dynamiske bevegelsen innenfor begrepsbruken, som Vygotskij omtalte. Fagbegrepet gis ny tyngde ovenfra, samtidig som eksisterende forståelser gir begrepet vitalitet.

I forhold til tekstmengde er begrepsbruken hyppigere og mer omfattende i *Delta!*. Prinsipper for rett til krigføring presenteres på enkle måter, og de aktuelle begrepene brukes stort sett om prinsippene. Her inkluderes både *maktforbudet*, *selvforsvarsretten* og *invitasjon fra statsmyndighet*. De to siste omtales som unntak til maktforbudet. Disse begrepene er fraværende fra *Samfunnsfag 10*. Selv når USAs krig mot terror og Afghanistan vektlegges, omtales ikke selvforsvarsretten, som var USAs begrunnelse. *Samfunnsfag 10* inkluderer begreper som *folkerett* og *FN-pakten*, men kobler dem ikke til rett til krigføring. I *Delta!* omtales ikke folkerettsbegrepet. *FN-pakten* knyttes derimot sterkt til både Sikkerhetsrådet, maktforbudene og unntakene. Koblingen mellom FN-pakten og regulering av rett til krigføring blir tydelig. Igjen gis et kjent begrep ny kontekst, og igjen er denne konteksten regulering av rett til krigføring.

I kontekst av rett til krigføring, har *Samfunnsfag 10* lite hyppig bruk av begreper. Undersøkelsen finner derimot hyppig bruk av eksempler på konflikter. I flere tilfeller omtales relevante prinsipper og begreper. I andre er de utelatt, som selvforsvarsretten i forbindelse med USAs krig mot terror. *Delta!* inneholder svært hyppig bruk av begreper i relevant kontekst, sett i forhold til tekstmengde. Det er derimot mangel på bruk av konkrete eksempler. Prinsippene forklares uten en historisk kontekst. Sånn sett er det en tydelig endring mellom bøkens fremstilling av temaet jus ad bellum. Men i hvilken grad kan dette omtales som progresjon?

I Tveits masteroppgave kom det frem hvordan tendensen i lærebøkene er at begrepene progresjon preges av gjentakelse, men mangler utvidelse. Tabell 3 viser derimot noe endring i hvilke begreper som inkluderes. Analysen har også vist at begrepene kontekst endres, og at forklaringene delvis utvides. I *Samfunnsfag 10* ble begrepene *folkerett*, *R2P*, *etnisk rensning*, *forbrytelser mot menneskeheten* og *krigsforbrytelser* brukt. Disse ble ikke brukt i *Delta!*. *Samfunnsfag 10* knytter ikke begrepene opp mot kunnskap om eller forståelser av rett til krigføring.

Når *Delta!* ikke viderefører bruken av disse begrepene, hindres progresjon mellom Cappelen Damms bøker. Undersøkelsen forstår fagbegreper som grunnleggende ideer i samfunnsfaget, og begreper for rett til krigføring forstås som en fundamental del av læring om krig og konflikt. Der spiralprinsippet utsatte grunnleggende ideer for nye, mer komplekse lærdommer, er ikke dette tilfellet i overgangen fra *Samfunnsfag 10* til *Cappelen Damm*.

Vygotskij forsto læring av fagbegreper som en prosess som går ovenfra og nedover. Samtidig er begrepslæringen dynamisk, og utvikling av spontane begreper nedenfra vil også øke utviklingen av faglige begreper ovenfra. Når *Samfunnsfag 10* har hyppig bruk av eksempler og større omfang av innhold, kan dette påvirke elevenes forståelse av

begrepene de senere møter i *Delta!*. Dette gjelder både begreper som ikke introduseres før i *Delta!*, og begreper som introduseres i ny kontekst enn tidligere.

Både begrepsbruken og presentasjonene av prinsippene i *Delta!* kan også minne om Bruners andre argument for struktur; altså forenklet representasjon av regenerativ karakter. Begrepene brukes aktivt, og forklares kort og enkelt. Det vises i liten grad til eksempler, og begrepene diskuteres heller ikke. Kun tre av begrepene forklares grundigere, både i løpende tekst og bakerst i boka; *Sikkerhetsrådet*, *veto* og *folkemord*.

I noen tilfeller blir de forenklete representasjonene i *Delta!* derimot noe upresise, eller overdrevent forenklete. Mangelen på konkrete eksempler og utdyping kan også føre til et minsket læringsutbytte, om elevene ikke får mulighet til å lære når prinsippene utøves. Et eksempel er at selvforsvarsretten kun omtales i en leddsetning. Bruk av selvforsvarsretten utenfor egne landegrenser ekskluderes fra forståelsen som kommer frem. Mangelen på utvidelse av forståelsen av selvforsvarsbegrepet, samt mangelen på historiske eksempler, vil heller ikke gi elevene grunnlag til å forstå forskjellen mellom invasjonen av Afghanistan og invasjonen av Irak i 2003. Når muligheten til invitasjon fra statsmyndighet inkluderes, forklares ikke grunnen til at dette er legitimert. Slike tilfeller er ikke unntak til maktforbudet, men heller myndighetenes rett gjennom statssuverenitetsprinsippet. Dette forklares ikke i *Delta!*.

Statssuverenitet kommer tydeligere frem i *Samfunnsfag 10* enn i *Delta!*. I *Delta!* omtales statenes selvbestemmelsesrett kun én gang, i en diskusjonsoppgave. Begrepsbruken er derfor svært svak, og prinsippet blir i liten grad inkludert i boka. I *Samfunnsfag 10* er begrepet synlig i flere situasjoner. I forbindelse med avkolonisering, omtales alle lands suverenitet som et grunnprinsipp i FN. Det vises også til FNs menneskerettighetserklæring. Dette er i tillegg til at prinsippet problematiseres i forbindelse med hvordan det kan begrense FN, gjennom avhengighet av at landene samarbeider. Tidligere i sammenligningen har det blitt argumentert for at presis begrepsbruk uten større utdyping i begrepet eller prinsippet, kan omtales som en avansering i begrepsbruken, og dermed også en faglig progresjon. Det gjelder ikke tilfellet statssuverenitet. *Samfunnsfag 10* tilrettelegger for videre læring om suverenitetsprinsippet, også ved å problematisere det. *Delta!* griper ikke denne muligheten.

Samfunnsfag 10 er den eneste av de analyserte bøkene som introduserer begrepet *folkerett*. Det kobles da ikke til regler for rett til militær maktbruk. Begrepet brukes ikke i *Delta!*. Her kunne et kjent begrep blitt koblet til en ny, men kjent kontekst, som med begrepet *folkemord*. I likhet med i tilfellet *statssuverenitet*, griper *Delta!* heller ikke denne muligheten, og et introdusert begrepet med tilrettelegging for videre læring, forsvinner også her.

Når begge læreplaner også inneholder kjerneelement om kritisk tenkning, bør lærebøkene oppfordre til at elevene diskuterer og tenker kritisk rundt krigsproblematikk. Dette inkluderer også retten til krigføring. I *Samfunnsfag 10* problematiseres FNs begrensninger når det kommer til militær inngripen. Statssuverenitet og vetoretten presenteres i forbindelse med dette. I tillegg inneholder boka fordypningsoppgaver hvor elevene skal inkludere «Sikkerhetsrådets funksjon og svakheter», «FNs største utfordringer», og «kritikken mot FN» (Ranheim, 2022, s. 174). I *Delta!* kommer kritiske perspektiver på FNs begrensninger, statssuvereniteten og Sikkerhetsrådet, kun frem gjennom diskusjonsoppgaven nevnt i forrige avsnitt. Bokas tekstinnhold er lite kritisk, og vetoretten presenteres nokså objektivt. Progresjonen innenfor kritiske perspektiver rundt jus ad bellum, må derfor sies å være minimal. Oppgavene i *Delta!* gir ikke elevene noe nytt. Selv om oppgavene definitivt oppfordrer og utfordrer til kritisk tenkning, inneholder ikke *Delta!* nok faglig fordypning om kritiske perspektiver rundt temaet til at elevenes

kritiske evner nødvendigvis styrkes. Senere vil vi se at Aschehoug åpner for kritiske tilnærminger i større grad enn Cappelen Damm.

Mangelen på begrepet *humanitære intervensjoner*, kan også være noe problematisk. I *Samfunnsfag 10* omtales R2P i en oppgave – uten å forklares. I *Delta!* omtales folkemord som et eksempel på når Sikkerhetsrådet kan gripe inn. Ingen av bøkene inkluderer konkrete tilfeller hvor dette har skjedd, og det vises i liten grad til temaets problematikk. Manglende begrepsbruk og utdyping av dette, kan hindre elevene fra å forstå kompleksiteten rundt humanitære intervensjoner, og konfliktene som har stått rundt begrepet. Elevenes forutsetninger for forståelse i møte med konflikter hvor humanitære intervensjoner debatteres, kan derfor være begrenset.

De to bøkene har ulik begrepsbruk. *Samfunnsfag 10* inkluderer klart flest begreper, men ofte brukes begrepene utenfor undersøkelsens definerte kontekst. I *Delta!* er begrepsbruken mer presis. Dette gjelder også for folkerettslige prinsipper ellers. I flere tilfeller vitner dette om en avansering og utvidelse av det faglige innholdet. I *Delta!* kobles innholdet også tydelig til FN-pakten, og det kan lettere forstås som folkerettslig juridisk. Dette vitner om progresjon. Flere aktuelle tema, prinsipper og begreper, omtales først i *Samfunnsfag 10*, før det får ny kontekst eller påfyll i *Delta!*.

I en reell undervisningssituasjon, er ikke lærebøkene dekkende for alt av fagets innhold. Når *Delta!* omtaler mange begreper og prinsipper på en enkel og prinsipiell måte, vil det også gi en lærer muligheten til å undervise videre om aspektene boka ikke dekker. Det samme gjelder når *Samfunnsfag 10* bruker mange av begrepene, uten å alltid knytte dem til retten til krigføring. At boka forklarer *folkemord* og viser til eksempler og andre relevante begreper, kan styrke elevenes forståelse dersom læreren forklarer at beskyttelse mot folkemord er en situasjon hvor Sikkerhetsrådet kan fatte vedtak om maktbruk.

7.2. En sammenligning av Aschehougs lærebøker

Tekstene som aktualiserer folkerettslige prinsipper for rett til krigføring i Aschehougs bøker, virker å ha en mer kritisk tilnærming enn Cappelen Damm. I *Arena 9* aktualiseres motsetningene mellom statssuverenitet og humanitære intervensjoner. Det er lite bruk av eksempler og fagbegreper. *Arena 9* presenterer også kritikk mot Sikkerhetsrådets struktur, og har diskusjonsoppgaver hvor elevene blant annet skal forsøke å omstrukturere Sikkerhetsrådet, samt lage regler for når FN har rett til å gripe inn. Denne tematikken aktualiseres i enda større grad i *Fokus*, hvor verdenssamfunnet også forstås som svært preget av maktbalanse og maktkamp. I *Fokus* er *statssuverenitet* det mest brukte begrepet, samtidig som *Fokus* er den eneste analyserte læreboka som aktivt bruker begrepet R2P. Sikkerhetsrådets fem faste medlemmer med vetorett omtales som de mektigste landene, og vetoretten vektlegges tydelig. Læreplanenes kjerneelement om kritisk tenkning blir tydelig vektlagt i begge bøker. Spesielt virker fremstillingen i *Fokus* å være sterkt preget av at kjerneelementet «Perspektivmangfold og samfunnskritisk tenkning» inkluderer at elevene «skal kunne stille spørsmål til hvordan makt er organisert, og hvordan makt virker» (Kunnskapsdepartementet, 2020b, s. 2). Dette viser også progresjon.

Arena 9 er læreboka med færrest ulike begreper. Ofte brukes ikke undersøkelsens fagbegreper i situasjoner hvor de er relevante, og prinsippene beskrives heller med annen, mer elevtilpasset ordbruk. FNs opprettelse aktualiseres gjennom andre verdenskrig, men *FN-pakten* omtales ikke. Selv om *Sikkerhetsrådet* er det klart mest

brukte begrepet i *Arena 9*, er det tilfeller hvor *FN* brukes i stedet. I et tilfelle forklares det at «FN har fem faste medlemsland» (Hellerud et al., 2021, s. 174). Her fører den svake begrepsbruken til misvisende informasjon.

Begrepsbruken i *Fokus* er stort sett sterkere. *Fokus* introduserer fire begreper som ikke omtales i *Arena 9*; *FN-pakten*, *R2P*, *etnisk rensning* og *krigsforbrytelser*. *FN-pakten* utheves også som stikkord i tekstens marg, mens «ansvar for å beskytte» forklares mer enn i andre analyserte lærebøker. I tillegg brukes *statssuverenitet* hele 13 ganger, og både *statssuverenitetsprinsippet* og *suverene stater* er begreper som utheves i marg og inkluderes i bokas begrepsavklaring. I *Arena 9* omtales *suverenitet* kun én gang, uten å omtales som prinsipp. Der er derfor en utvikling i begrepsbruken mellom Aschehougs bøker. Dette vitner om progresjon.

Majoriteten av begrepene som introduseres i *Arena 9*, gjentas også i *Fokus*. Det eneste unntaket er *humanitær intervensjon*. Begrepet får en vesentlig plass i *Arena 9*, og er også inkludert i begrepsavklaringen bakerst i boka. Det brukes derimot aldri i *Fokus*. Dette til tross for at temaet tydelig aktualiseres, og begrepene *R2P*, *folkemord*, *etnisk rensning* og *krigsforbrytelser* brukes i relevant kontekst. Inkludering av *humanitær intervensjon* som begrep i *Fokus*, kunne gitt en enda tydeligere kobling i begrepslæringen mellom de to bøkene. Det er likevel tydelig at temaet får plass i begge Aschehougs lærebøker.

Bruner poengterte viktigheten av repetisjon for å vektlegge struktur og prinsipper i læring, som presentert i kapittel 2.3. Bruner hevdet at kontinuerlig repetisjon av tidligere lært kunnskap både vil gjøre overgangen til mer avansert kunnskap enklere, og forhindre at eksisterende kunnskap hos elevene glemmes eller foreldes. At majoriteten av begrepene repeteres ved overgangen til *Fokus*, og omtales flere ganger, styrker begrepenes posisjon.

I tillegg introduseres nye begreper, som også kobles opp mot de allerede eksisterende begrepene og forståelsene. Det blir dermed en utvidelse. Mens begrepsbruken i *Arena 9* tidvis kan bli preget av elevtilpassede begreper, er dette i mindre grad tilfellet i *Fokus*. Dette samsvarer med Vygotskijs forståelse av en dynamisk bevegelse innenfor begrepspyramiden. Høy utvikling av dagligdags begrepsbruk kan styrke forståelsen av faglige begreper.

I *Fokus* kommer også sammenhengen mellom flere prinsipper tydelig frem. Når *FN-pakten* introduseres, kommer det frem at den bygger på *statssuverenitetsprinsippet*. I tillegg forklares det at *FN-pakten* regulerer *FNs* mulighet til å gripe inn med militær makt til situasjoner hvor det er fare for spredning eller at sivilbefolkningen er utsatt. Kun *FN-pakten* brukes som begrep her, men videre introduseres *Sikkerhetsrådet*. Det kommer da frem at det er *Sikkerhetsrådet* som har myndighet til å fatte *vedtak* om militær maktbruk, og at dette kan forhindres dersom en av de fem faste medlemslandene legger ned *veto*. Det vises også til eksempler. Gjennom kapittelet møter man nokså kontinuerlig relevante begreper som forklarer strukturer rundt folkerettens regler. Når begreper knyttet til *R2P* senere introduseres, har elevene mulighet til å forstå sammenhengen mellom disse, *Sikkerhetsrådet* og *FN-pakten*.

Dette viser også at spiralprinsippet er eksisterende i overgangen fra *Arena 9* til *Fokus*. Emnene repeteres, men med utvidelse og avansering av innhold. Utvidelsen omfatter både en utvidelse av begreper, bruk av flere eksempler, og et tydeligere kritisk perspektiv. Spiralprinsippets innhold kommer dermed til syne gjennom flere punkter.

Selv om det er positivt med progresjon i begrepsbruken mellom Aschehougs bøker, ville det styrket læringsinnholdet dersom *Arena 9* inneholdt sterkere og mer konsekvent begrepsbruk. Vygotskij mente at barn ble mer mottakelige for begrepslæring i tenåringsalderen. Likevel er det flere viktige begreper som er helt eller tidvis fraværende fra *Arena 9*. Selv om introduksjonen i *Fokus* viser progresjon, kan det diskuteres hvorvidt det er behov for å utsette læringen av disse begrepene til vgs. At *FN-pakten* ikke omtales i *Arena 9*, er et eksempel på dette. Det samme gjelder når *Sikkerhetsrådet* tidvis erstattes av begrepet *FN*, og når *statssuverenitetsprinsippet* aldri får et konkret navn – til tross for tydelig aktualisering.

Maktforbudet er fraværende i Aschehougs bøker. *Fokus* fremmer et perspektiv på verden som relativt kaotisk med maktbalanse mellom mektige, suverene stater, med kritikk av FNs manglende autoritet. FN-pakten og FN fremstilles i større grad som forsøk på å regulere krigføring, og ikke som strengt bindende. Lærebøkene forklarer at bare Sikkerhetsrådet har myndighet til å vedta militær maktbruk, og preges av diskusjonen mellom FN-paktens statssuverenitetsprinsipp og tematikken R2P. At maktforbudet aldri omtales som at det binder samtlige medlemsland i noen av bøkene, må likevel forstås som en svakhet.

Aschehougs bøker omtaler heller ikke *selvforsvarsretten* eller *invitasjon fra statsmyndighet*. Undersøkelsen forstår spesielt selvforsvarsretten som grunnleggende ideer elever bør ha om krigens folkerett, men kunnskap om begge vil styrke elevenes forståelse av temaet. Mangelen på disse prinsippene kan begrense elevenes læringsutbytte. Gjennom Aschehougs bøker legitimeres militær makt kun gjennom vedtak fra FNs sikkerhetsråd. Aschehougs bøker inntar ofte et kritisk perspektiv til verdenssamfunnet. Fraværet av selvforsvarsretten, betyr også at kritiske perspektiver på utøvelse av selvforsvarsretten er fraværende.

Krigen i Syria brukes som eksempel på utøvelse av vetoretten. Dette kunne også vært et eksempel på invitasjon fra statsmyndigheter, ettersom Norge da ble invitert av Irak, men ikke av Syria. Prinsippet *invitasjon/samtykke* kommenteres likevel ikke. Selv om statssuverenitetsprinsippet får en stor rolle i Aschehougs fremstilling av verdenssamfunnet, nevnes aldri statenes mulighet til å invitere andre stater ved kriger i eget land. At disse to prinsippene og begrepene er fraværende fra Aschehougs bøker, må forstås som en svakhet i kunnskapsinnholdet.

Aschehougs lærebøker preges sterkt av kritiske perspektiver på FN og reglene for rett til krigføring. Dette er i tråd med læreplanene, og kjerneelementene om samfunnskritisk tenkning kommer svært tydelig frem i både *Arena 9* og *Fokus*. Overgangen mellom lærebøkene viser en progresjon innenfor dette temaet. Det er også en tydelig progresjon innenfor begrepsbruken. En lærer vil ha mulighet til å fylle på med mer fagstoff, og elevene kan også få bedre kjennskap til andre begreper og prinsipper gjennom andre kilder enn lærebøkene. Aschehougs bøker vil kunne styrke elevenes evne til å tenke kritisk rundt hvilke regler som bør gjelde for rett til krigføring. Elevene kan dermed få et metaperspektiv på deler av temaet jus ad bellum.

7.3. Begrepskategori 1: Statssamfunnet

Resten av drøftingskapittelet er strukturert basert på begrepskategoriene omtalt i metodekapittelet. Begrepskategoriene er både basert på faktiske ulikheter mellom begrepene, og ulikheter i vektleggingen av begreper, prinsipper og perspektiver mellom

bøkene. Gjennom sammenlikningen internt i forlagene, fant undersøkelsen at det var en tydeligere progresjon basert på spiralprinsippet i Aschehougs bøker, enn hos Cappelen Damm. Mens emner fra *Arena 9* ofte ble repetert, med en tydelig avansering av begrepsbruk og kunnskapsinnhold i *Fokus*, var det mindre sammenheng mellom *Samfunnsfag 10* og *Delta!*. Begrepsbruken i *Arena 9* var svak, og tidvis misvisende. Utviklingen i *Fokus* kan derfor omtales som svært nødvendig. Samtidig fremsto retten til krigføring som et mer definert tema i *Delta!* enn i *Samfunnsfag 10*. Begreper introdusert i annen kontekst enn rett til krigføring, ble igjen nevnt og brukt i teksten om Sikkerhetsrådet. I tillegg ble flere begreper tydelig utvidet, og nye begreper introdusert.

Hos begge forlag er det derfor en tydelig utvikling. I dette og de neste underkapitlene, vil likheter og ulikheter i forlagenes totale læringsinnhold diskuteres. Sammenlikningen av totalt læringsinnhold og progresjon, vil derfor i stor grad være en sammenlikning av de to lærebøkene for vgs.

Den første begrepskategorien har fått navnet «Statssamfunnet». Dette er begrepskategorien med flest begreper. Her er ulikheten i vektleggingen av statssuverenitetsprinsippet et stort skille mellom *Fokus* og *Delta!*.

I Aschehougs *Fokus* er *statssuverenitet* det mest brukte begrepet. Dette har sterk sammenheng med *Fokus'* presentasjon av verdenssamfunnet som preget av en maktbalanse mellom suverene stater. Det er også en klar utvikling fra svakere begrepsbruk i *Arena 9*, men det virker å være en sammenhengende progresjon gjennom repetisjon av emnet og de grunnleggende forståelsene bak. Vektleggingen av dette begrepet i *Fokus*, gjør også tydelig utslag på de to andre begrepskategoriene, og blir diskutert både i forbindelse med Sikkerhetsrådets struktur, og i forbindelse med legitimering av humanitære intervensjoner. Selv om selve begrepet *statssuverenitet* kun omtales én gang i *Arena 9*, blir disse diskusjonene også først introdusert der. Hyppigere bruk av statssuverenitetsbegrepet blir dermed også en del av utvidelsen av emnene som repeteres ved overgangen til *Fokus*.

Bruken av statssuverenitetsbegrepet i *Fokus* har også sammenheng med vektleggingen av kritiske perspektiver i boka. De to neste underkapitlene vil diskutere hvordan kritiske spørsmål rundt både Sikkerhetsrådets oppbygging og legitimering av humanitære intervensjoner, er noe som kjennetegner *Fokus*. Dette kan også omtales som en del av progresjonen i Aschehougs bøker, og foregår gjennom spiralprinsippet. Flere kritiske spørsmål introduseres i *Arena 9*, før de styrkes i *Fokus*, og utvides ved hyppigere og mer presis begrepsbruk. Økning i bruken av begrepet *statssuverenitet* er et eksempel på dette.

I *Delta!* blir «sjølvbestemmingsretten» kun omtalt én gang, i en refleksjons- og diskusjonsoppgave. Da uten videre forklaring, samt uten bruk av ordet «suverenitet» eller omtalelse av dette som et prinsipp. Dette vitner om ulike forståelser av, og perspektiver på det internasjonale samfunnet og internasjonale forhold. Begrepet brukes derimot to ganger i *Samfunnsfag 10*, hvor det gis en forklaring, samt kobles til FNs avhengighet av medlemslandenes samarbeidsvilje, og i forbindelse med avkoloniseringen. Når verken begrepet eller perspektiver på prinsippet repeteres eller utvides ved overgangen til *Delta!*, blir ikke dette en del av progresjonen mellom Cappelen Damms bøker. Et av de mest definerende aspektene ved Aschehougs bøker og progresjon, blir derfor fraværende fra Cappelen Damms progresjon.

Også *Samfunnsfag 10* inneholder begreper og tematikk som kan lede frem til et mer kritisk perspektiv. Når *Delta!* derimot ikke inneholder tekst som retter et kritisk blikk på tematikken, stopper progresjonen innenfor dette feltet. Den manglende bruken av begrepet *statssuverenitet* kan vitne om en mindre vektlegging av statenes rolle i verdenssamfunnet, og en økt tillit til FN som sterk organisasjon. I *Fokus* er det en tydelig vektlegging av kritiske perspektiver rundt flere prinsipper for retten til krigføring. Den hyppige bruken av *statssuverenitet* inkluderer også problematisering av forskjellene mellom suverene stater og internasjonal inngripen. Dette er tematikk som også kommer frem i *Arena 9*, men som tydelig utvikles ved overgangen til *Fokus*.

Samtidig kan statenes suverenitet komme frem gjennom *Delta!*s forklaring av statenes rett til å forsvare seg, og av muligheten til å bli invitert av staters myndigheter. Der Overrein & Smidt (2010) kommenterte at elevenes forståelse av FN som svært sterk kunne være påvirket av manglende forståelse av statenes rolle og suverenitet, er ikke dette nødvendigvis tilfellet i *Delta!*. Likevel bør den manglende bruken av begrepet forstås som en svakhet i *Delta!*. At begrepet defineres og brukes i *Samfunnsfag 10*, for så å ikke brukes i *Delta!*, vitner om mangel på repetisjon. Der Bruner forsto repetisjon som viktig for progresjon og hukommelsen, kan den manglende repetisjonen av statssuverenitetsbegrepet føre til begrenset forståelse av prinsippet i klasserom hvor *Delta!* er i bruk.

Aschehougs bøker viser også noe annet enn det Christoffer Tveit fant i sin analyse av progresjon i lærebøker for grunnskolens samfunnsfag. Tveits undersøkelse fant generelt stor grad av gjentakelse, men ulik grad av utvidelse. Om Aschehougs lærebøker, mente Tveit også at disse hadde sjeldnere gjentakelser og mindre kontinuitet enn lærebøkene fra Gyldendal. Utviklingen fra *Arena 9* til *Fokus* er derimot sterkt preget av både gjentakelse, kontinuitet, og utvidelse på flere felt. Funnene her er derfor ulike Tveit sine funn. Dette kan vitne om at Aschehoug har bedre progresjon i overgangen fra ungdomsskole til videregående skole, enn internt i grunnskolens lærebøker. Det er derimot viktig å påpeke at det kun er temaet folkerettens jus ad bellum som her har blitt undersøkt. Cappelen Damms lærebøker bærer derimot preg av mindre kontinuitet.

Samtidig er det klare svakheter i Aschehougs manglende omtale av maktforbudet, selvforsvarsretten og invitasjon fra statsmyndigheter. Det er her undersøkelsen finner *Delta!*s største styrke, og også den største utviklingen innad i Cappelen Damms bøker. *Delta!* virker å ta for seg regulering av rett til krigføring som et konkret tema i teksten om Sikkerhetsrådet. Temaet omtales kun prinsipielt, men inkluderer svært mange begreper, som alle settes i kontekst av rett til krigføring. Når flere av disse begrepene allerede har blitt nevnt i *Samfunnsfag 10*, og ofte i en annen kontekst, gis kjente begreper en ny kontekst.

I underkapittel 2.2. om fagbegreper, ble det poengtert hvordan introduksjon av fagbegreper ville styrke begrepslæringen. Bruk av begrepene som redskaper, vil også styrke læringen av begrepene. Undersøkelsen har definert totalt 15 fagbegreper, hvor seks begreper er plassert under begrepskategorien «statssamfunnet». Fire nevnes aldri i Aschehougs bøker; *folkerett*, *maktforbudet*, *selvforsvarsretten* og *invitasjon fra statsmyndighet*. I Cappelen Damms bøker, nevnes 14 av undersøkelsens definerte begreper. Bruk av relevante fagbegreper er en klar styrke med Cappelen Damms bøker. Dette gjelder både *Samfunnsfag 10* sin bruk av relevante begreper i annen kontekst enn rett til krigføring, og spesielt bruken av enkelte begreper i *Delta!* som aldri introduseres i

de andre bøkene. I overgangen fra *Samfunnsfag 10* til *Delta!* blir introduksjonen av disse begrepene også en utvidelse, som viser progresjon.

Folkerettens prinsipper for jus ad bellum består av fagbegreper som må forstås som en del av folkerettens fundamentalitet. Spesielt når Aschehougs bøker aldri presenterer *maktforbudet* eller *selvforsvarsretten*, forsvinner to svært fundamentale aspekter for folkerettslig regulering av rett til krigføring. Maktforbudet er FNs hovedregel, og gjelder alle verdens stater. Selvforsvarsretten har vært brukt som argument i noen av de største internasjonale konfliktene dette århundret, og er essensiell for Norges medlemskap i NATO. At dette ikke presenteres i Aschehougs bøker, og heller ikke i *Samfunnsfag 10*, kan føre til mangler i elevers fundamentale forståelse av folkeretten. Dette ødelegger også for videre progresjon. Om elevene ikke får forståelse for denne delen av folkerettens fundament, vil det begrense forståelsen av konflikter elevene møter senere. Om elevene ikke forstår at selvforsvarsretten legitimerer selvforsvar etter angrep, og ikke fungerer preventivt, har ikke elevene forutsetninger for å forstå det juridiske aspektet rundt invasjonene av Afghanistan og Irak. Begrenset bruk av begrepene *folkerett* og *invitasjon fra statsmyndighet* er heller ikke heldig. Når begreper introduseres, gir det elevene mulighet til å få en forståelse av begrepene, samt undersøke dem videre. Når begrepene ikke introduseres, forsvinner denne muligheten.

Både ulik vektlegging og fravær av sentrale folkerettslige begreper i lærebøkene, kan ha sterk sammenheng med fraværet av folkerettslig begrepsbruk i læreplanene. Det er læreplanene som legger retningslinjene lærebokforfatterne følger. Samtidig er kompetansemålene i LK20 brede, og det blir lærebokforfatternes rolle å bestemme hvilke tema og begreper lærebøkene skal inneholde. Undersøkelsen forstår prinsipper for rett til krigføring som grunnleggende ideer elevene bør ha, for å skape en grunnleggende forståelse av krig og konflikt. Når sentrale begreper som *folkerett*, *maktforbudet* og *selvforsvarsretten*, er fraværende fra majoriteten av lærebøkene, og totalt fraværende fra Aschehougs lærebøker, bidrar ikke lærebøkene til at elevene lærer disse begrepene og prinsippene. Disse begrepene er heller ikke å finne i læreplanene, til tross for at begge læreplaner legger føringer for undervisning om internasjonale problemstillinger, konflikt, krig og makt. Menneskerettighetene er derimot et tema som vektlegges i begge læreplaner, noe som reflekteres i lærebøkene. En styrking av den folkerettslige begrepsbruken for rett til krigføring i læreplanene, kunne dermed hatt en signifikant påvirkning på læringsbyttet elevene ville fått av lærebøkene.

7.4. Begrepskategori 2: FN-systemet

Begrepskategorien «FN-systemet» inneholder begrepene *FN-pakten*, *Sikkerhetsrådet* og *veto/vetorett*. I alle fire bøkene er både *Sikkerhetsrådet* og *veto/vetorett* blant de tre mest brukte begrepene. *Sikkerhetsrådet* er også det klart mest brukte begrepet totalt i bøkene, mens *veto/vetorett* til sammen er det tredje mest brukte begrepet. Det blir dermed en klar tendens at Sikkerhetsrådet tillegges mye makt i samfunnsfagenes lærebøker.

I underkapittelet om begrepslæring, så vi at Overrein & Smidt fant at elevene ofte hadde en forståelse av FN som svært sterk. Her ble det poengtert at vetorettens makt i Sikkerhetsrådet i liten grad kom frem. Når denne undersøkelsen finner at disse to begrepene er blant de mest brukte i alle bøker, kan dette vitne om at elevene vil få sterkere forståelse for denne strukturen. Det er svært problematisk når *Arena 9* blander

begrepene *FN* og *Sikkerhetsrådet* i to situasjoner. Men selv i *Arena 9* kommer det tydelig frem at FNs evne til inngripen er avhengig av vetomaktene og enighet blant medlemsland. Totalt sett virker FN-systemet å være den begrepskategorien hvor tendensen i begrepsbruken mellom de fire lærebøkene er sterkest.

Spesielt i Aschehougs bøker, og aller mest i *Fokus*, kritiseres Sikkerhetsrådets oppbygning med de fem faste medlemmenes vetorett. Kritikken i Aschehougs bøker utvikler seg, og blir mer avansert i *Fokus* enn i *Arena 9*. Dette omtales videre i forbindelse med neste begrepskategori. I *Samfunnsfag 10* forklares det at vetoretten gjør at de fem faste medlemmene må være enige for at FN skal kunne gripe inn, og at Russland har brukt denne vetoretten både i forbindelse med Syria, og i forbindelse med Russlands egne invasjon av Ukraina i 2022. I *Delta!* finner undersøkelsen derimot kun en kort forklaring av at FN er avhengige av enighet, men uten eksempler på hendelser, eller problematisering av dette. I en oppgave senere i kapittelet, stilles det spørsmål om sammensetningen er god eller dårlig for konfliktløsning. Boka inneholder ikke tekst som argumenterer for noen av sidene.

Felles for alle bøkene er at Sikkerhetsrådet får myndighet til å fatte avgjørelser om rett til krigføring. Hos begge forlag kommer det også frem at FN er avhengige av at de fem faste medlemmene ikke legger ned veto. Gjennom enten tekst eller oppgaver, utfordres elevene til å tenke kritisk om dette i alle bøker. Dette er derimot tydeligst i *Fokus*, mens *Delta!* kun inneholder en kort oppgaveformulering om dette.

Dersom en lærebok skal stille elevene kritiske spørsmål rundt Sikkerhetsrådets oppbygging, må også bakgrunnen for oppbyggingen forklares. Å stille kritiske spørsmål uten argumentering for sidene, eller tydelig vektlegging av én side, kan føre til manglende forståelse av kompleksiteten. Sikkerhetsrådets struktur med fem faste medlemmer er tematikk som har vært diskutert, og det kan være en styrke å inkludere denne diskusjonen i lærebøkene. Samtidig er det en fallgrube om lærebøkene fører til manglende eller ujevn forståelse debattens ulike perspektiver. I en undervisningssituasjon hvor elevene skal diskutere hvordan Sikkerhetsrådet skal struktureres, kan lærebøkers ujevne forklaring av ulike perspektivene føre til snevre eller styrte forståelser hos elevene. Da må læreren i større grad styre og styrke debattene.

En svakhet ved *Fokus* kan være et ujevnt fokus på kritiske perspektiver. Dette kan føre til manglende forståelse for hvorfor Sikkerhetsrådets struktur ikke endres – og utfordringene ved å endre dette. At *Delta!* ikke introduserer kritiske perspektiver, kan tilrettelegge for en annen tilnærming til undervisning om temaet. Samtidig bør samfunnsdebattene være en del av undervisningsinnholdet i faget. I begge lærebøker for vgs er det noe som mangler for å gi elevene forståelse av debattens ulike perspektiver, og læreren bør derfor styre den videre undervisningen basert på dette.

Delta! er den eneste boka som introduserer begrepene *invitasjon fra statsmyndighet* og *selvforsvarsretten*, samt direkte forklarer maktforbudet. Det er *Delta!* som tydeligst bruker begrepet *FN-pakten* for å vise FN-paktens rolle i regulering av retten til krigføring. FN-pakten brukes for å introdusere maktforbudet og unntakene som presenteres. Dette skjer også i en tekst kalt «Tryggingrådet i FN» (Holgensen, Iversen & Kosberg, 2021, s. 145). Det er dermed en tydelig kobling mellom FN-systemet og disse prinsippene fra begrepskategorien «Statssamfunnet». I *Samfunnsfag 10* introduseres FN-pakten i forbindelse med opprettelsen av FN, men nevnes ikke videre. I Cappelen Damms bøker blir dette et eksempel på et allerede introdusert begrep på ungdomsskolen, som får ny kontekst på vgs.

I Aschehougs *Fokus* kobles begrepet *FN-pakten* aktivt til statssuverenitetsprinsippet, som dermed får en tydelig rolle også i forbindelse med denne begrepskategorien. I tillegg forklares det at FN-pakten regulerer når FN kan gripe inn med militær makt. Direkte henvisninger til maktforbudet i FN-pakten, er ikke å finne. Likevel kommer det frem at FN-pakten har en rolle i regulering av retten til krigføring. I *Arena 9* blir FN-pakten derimot aldri nevnt. Ulikhetene mellom *Arena 9* og *Fokus* kan forstås som en tydelig, nødvendig progresjon. Samtidig må det forstås som en svakhet at begrepet *FN-pakten* er fraværende fra *Arena 9*.

Koblingen mellom FN-pakten og maktforbudet og selvforsvarsretten i *Delta!* kan vitne om at organisasjonen FN får økt myndighet gjennom progresjonen i Cappelen Damms bøker. Som Overrein & Smidt fant, kan dette være problematisk om elevene får en forståelse av FN som mer slagkraftig enn det som er reelt. Det skal derimot vanskelig hevdes at dette er tilfellet. «FN-systemet» får en vesentlig rolle i *Delta!* sin presentasjon av temaet rett til krigføring, men dette hovedsakelig gjennom koblinger til Sikkerhetsrådet og FN-pakten. Ellers virker *Delta!* å fremme temaet på en mer forklarende måte, som strever mot objektivitet.

Når *Samfunnsfag 10* introduserer og utdyper begrepet *folkerett*, vises det også til at folkerettslige avtaler ofte blir til i FN (Bredahl, 2022, s. 184). Når *FN-pakten* ellers omtales flere ganger i forbindelse med FNs opprettelse i boka, blir også dette en kobling mellom begrepskategoriene «Statssamfunnet» og «FN-systemet», som ikke er å finne i andre bøker.

I Aschehougs bøker er FNs myndighet svekket. Gjennom den økte kritikken i *Fokus*, svekkes FNs myndighet mer gjennom progresjonen i Aschehougs bøker. Statssuvereniteten blir rådende, og både Sikkerhetsrådet og FN blir avhengige av medlemmenes enighet og bidrag. I *Delta!* blir statssuverenitetsbegrepet kun nevnt som «*sjølvbestemmingsretten*» i en oppgave. De to lærebøkene for videregående skiller seg derfor fra hverandre, ved ulik presentasjon av FN-pakten.

7.5. Begrepskategori 3: Humanitære intervensjoner og R2P

Innenfor den tredje begrepskategorien, er det et klart skille i tilnærmingene mellom forlagene. Med unntak av begrepet *humanitær intervensjon*, bruker Cappelen Damms *Samfunnsfag 10* samtlige av kategoriens begreper. *Folkemord* er også det mest brukte begrepet i boka. Begrepene brukes derimot ikke i forbindelse med rett til krigføring, og flere av begrepene omtales kun som relevante begreper for folkemordbegrepet i en oppgave, uten videre forklaring. Humanitære intervensjoner kan dermed ikke sies å være et tema i *Samfunnsfag 10*. I Cappelen Damms *Delta!*, er *folkemord* det eneste brukte begrepet fra denne begrepskategorien. Likevel brukes begrepet utelukkende i kontekst av hva som kan legitimere vedtak om militær maktbruk fra Sikkerhetsrådet. På denne måten blir beskyttelse mot folkemord, og da humanitære intervensjoner og R2P, knyttet opp mot FN-pakten og Sikkerhetsrådet. Samtidig inneholder ikke teksten flere av de relevante begrepene, og da heller ikke *humanitære intervensjoner* eller *R2P*. Ulike perspektiver eller eksempler på humanitære intervensjoner blir heller ikke omtalt i noen av Cappelen Damms bøker.

I Aschehougs bøker blir humanitære intervensjoner et eget tema. I *Arena 9* brukes begrepet *humanitær intervensjon* som en forklaring på situasjoner hvor FNs medlemsland trosser lands suverenitet, for å beskytte sivilbefolkningen mot «grove

overtramp og brudd på menneskerettigheter» fra staten (Hellerud et al., 2021, s. 175). Temaet introduseres i en tekst som retter kritiske blikk på hvorvidt FN fungerer. Begrepsbruken innenfor temaet er ellers relativt svak. *Folkemord* er det eneste andre av begrepskategoriens begreper som brukes i *Arena 9*, men kun i forbindelse med holocaust og andre verdenskrig. I *Fokus* blir humanitære intervensjoner et større tema, med sterkere begrepsbruk og utvidelse av diskusjonen introdusert i *Arena 9*. Dilemmaet rundt humanitære intervensjoner og R2P henger sammen med vektleggingen av statssuverenitetsprinsippet. I *Fokus* forklares verden som en maktbalanse mellom suverene stater, mens boka hevder at innføringen av R2P i 2005 gir FN makt til å gripe inn for å beskytte sivilbefolkning mot grove menneskerettighetsbrudd.

Ulikhetene mellom Aschehougs og Cappelen Damms vektlegging av kritiske perspektiver blir dermed svært tydelige. Utviklingen innenfor de kritiske perspektivene ved overgangen fra *Arena 9* til *Fokus* vitner også om spiralprinsippet. De samme emnene, og lik tematikk, blir repetert – men avanseres. Et eksempel er overgangen fra bruk av begrepet *humanitær intervensjon*, satt opp mot svak begrepsbruk for statssuverenitet i *Arena 9*, til bruk av begrepene «ansvar for å beskytte», *etnisk rensning* og *krigsforbrytelser* i lik kontekst i *Fokus*, satt opp mot hyppig bruk av begrepet *statssuverenitet*. I tillegg vises det tydeligere til eksempler underveis i *Fokus*. Der *Arena 9* innledet diskusjon om hvorvidt FN fungerer, viser *Fokus* til mangelfull inngripen i Rwanda grunnet FN's avhengighet av medlemslandenes deltakelse, samt Kina og Russlands bruk av vetorett mot intervensjon i Syria.

Hos begge forlag kan utviklingen i begrepslæringen forstås som utvidelse. Utviklingen passer både med Vygotskijs meninger om læring av fagbegreper, og Bruners forståelse av strukturell repetisjon og avansering. Likevel skjer dette på ulike måter. Utvidelsen innenfor begrepskategorien «Humanitære intervensjoner og R2P» mellom Cappelen Damms bøker, består av at det kjente begrepet *folkemord* omtales som et scenario hvor Sikkerhetsrådet kan fatte vedtak i *Delta!*. Andre relevante begreper, som har blitt introdusert i *Samfunnsfag 10*, nevnes ikke. Heller ikke begrepene *humanitær intervensjon* eller *R2P* omtales i *Delta!*.

Aschehougs bøker har en mer strukturell progresjon enn Cappelen Damm. Aschehougs bøker struktureres nokså likt Koritzinskys forståelse av spiralprinsippet. De samme emnene repeteres, men med en tydelig utvikling. Innholdet i bøkene fremstår sammenhengende, ved at *Fokus* virker å inneholde en avansering av allerede kjent kunnskap. Utviklingen består i stor grad av utvidelse av begreper, bedre bruk av eksempler, og avansering av kritiske diskusjoner. For begrepslæringens del, brukes nye begreper i kjent kontekst. Det virker som om lærebokforfatterne bak *Arena 9* har hentet inspirasjon fra *Fokus*.

Dette er ikke tilfellet i Cappelen Damms bøker. Selv om det er en utvikling ved overgangen til *Delta!*, virker ikke bøkene å være sammenhengende. Der *Samfunnsfag 10* introduserer flere begreper, og legger opp til videre utvikling innenfor kritiske diskusjoner, griper *Delta!* sjeldent denne muligheten.

Samtidig er det utfordringer ved å innlede kritiske perspektiver uten å presentere flere sider. Dette gjelder også dersom tematikk sterkt preget av debatter introduseres, uten at de ulike perspektivene og debattene rundt temaet omtales. Temaet humanitære intervensjoner er et slikt tema, preget av stor uenighet internasjonalt.

I *Fokus* presenteres et dilemma mellom staters rett til suverenitet og det internasjonale samfunnets muligheter til å beskytte sivilbefolkning. Men når begrepet *R2P* introduseres, fremstår vedtaket fra 2005 som en løsning på problematikken. Hvorvidt humanitære intervensjoner har vært vellykkede, også etter innføringen av *R2P*, diskuteres ikke. Videre debatter rundt legitimiteten til humanitære intervensjoner, kommer ikke frem. Når Kina og Russlands bruk av vetoretten mot intervensjon i Syria, er dette et eksempel på hvordan FN og Sikkerhetsrådet er avhengige av enighet for å gjøre vedtak. Libya nevnes kun i en oppgave hvor elevene skal skrive en tekst som inneholder ord som «Libya», «NATO» og «ansvar for å beskytte» (Dahle, Haraldsen & Ryssevik, 2020, s. 279). *Fokus* inneholder ikke tekst om intervensjonene i Libya i 2011.

Østeruds tekster omtale kritikk mot humanitære intervensjoner for å være preget av andre motiver, og at intervensjonene ofte mislykkes i de humanitære hensiktene. Libya var et slikt tilfelle, hvor Østerud forklarte at prinsippet *R2P* ble brukt. Ved utgivelsen av *Fokus*, hadde intervensjonene i Libya vist seg å være mislykkede. I tillegg var det bevist at mandatet om intervensjon i Libya, var basert på falske tall, og at flere NATO-land gikk lenger enn Sikkerhetsrådets mandat ga grunnlag for. Dette aspektet ved humanitære intervensjoner, og denne delen av den kritiske debatten rundt *R2P*, er fraværende fra Aschehougs bøker.

Aschehougs bøker begrenser dilemmaet rundt *R2P* til å omhandle statssuverenitetsprinsippet. Når andre perspektiver rundt *R2P* ikke omtales, kan en tilsynelatende vektlegging i bøkene, føre til manglende forståelse av temaet. Elevenes kunnskapsgrunnlag kan preges av misvisende eller mangelfull informasjon. Der Overrein & Smidt fant at elever ofte hadde mangelfull forståelse av begrepsapparatet rundt FNs myndighet, førte dette ofte til en forståelse av FN som svært slagkraftig organisasjon. Gjennom *Fokus* kan *R2P* få en lignende myndighet. Ved at *R2P* presenteres som representativt for «gode bomber» og beskyttelse mot «grove brudd på menneskerettighetene», som «folkemord, krigsforbrytelser og etnisk rensing» (Dahle, Haraldsen & Ryssevik, 2020, s. 270-271), uten å trekke inn debattene Østerud diskuterer og bidrar til, kan elevene få en snever forståelse av prinsippet.

Kanskje er det fornuftig at Cappelen Damms bøker i mindre grad omtaler temaet. Den relativt svake begrepsbruken rundt humanitære intervensjoners legitimering innenfor rett til krigføring i Cappelen Damms bøker, innebærer en mer objektiv tilnærming til temaet. Temaet ekskluderes fra *Samfunnsfag 10*. I *Delta!* begrenses omtalen av temaet, til at folkemord nevnes som situasjoner hvor Sikkerhetsrådet *kan* fatte vedtak. De fem faste medlemmenes vetorett presenteres like etter, og leseren forstår at bruk av militærmakt mot folkemord også avhenger av enighet blant vetomaktene.

7.6. Avsluttende synspunkter

Gjennom begrepskategoriene har undersøkelsen avdekket både tendenser og ulikheter mellom lærebøkene, samt ulikheter i progresjonen innad i forlagene. Aschehougs bøker virker å være mer sammenhengende enn Cappelen Damm sine, og progresjonen er likere spiralprinsippet og Bruners forståelse av strukturert progresjon. I *Fokus* er progresjonen preget av utvidelse i faglig begrepsbruk og kritiske diskusjoner rundt Sikkerhetsrådet og humanitære intervensjoner. Statssuverenitet kommer frem i begge Aschehougs bøker, men får en spesielt stor rolle i *Fokus*. Prinsippet leder også til kritiske diskusjoner og dilemmaer. Dette begrepet, definert som en del av begrepskategorien

«Statssamfunnet», har dermed sterk påvirkning på *Fokus* sin presentasjon av de to andre begrepskategoriene.

I Cappelen Damms lærebøker er progresjonen mindre sammenhengende. Det er likevel utvikling innenfor temaet rett til krigføring. I *Samfunnsfag 10* er både vektleggingen av temaet, og begrepsbruken tilknyttet temaet, relativt svak. Selv om dette er boka som bruker flest av undersøkelsens definerte begreper, brukes disse ofte uten koblinger til jus ad bellum. *Delta!* har en annerledes tilnærming. Gjennom en kort tekst om Sikkerhetsrådet, samt tilhørende oppgaver, brukes begrepene hyppig. Temaet og begrepene kobles tydelig til FN-pakten. Begrepskategorien «FN-systemet» får dermed en sterk rolle i *Delta!*, og dermed i progresjonen mellom Cappelen Damms bøker. Samtidig kan mangelen på sammenhengende struktur mellom *Samfunnsfag 10* og *Delta!* være en svakhet ved læringsinnholdet og læringsutbyttet.

Metodekapittelet avsluttet med å omtale utfordringer ved å kvalitative lærebokanalysers overførbarhet og troverdighet. Det ble derfor gjort en rekke forbehold ved undersøkelsen. I kvalitative studier som denne, kan undersøkelsens troverdighet avhenge av gjennomsiktighet og åpenhet. Oppgaven har derfor hatt et formål om å forklare hvilke forståelser, perspektiver og kunnskaper undersøkelsen bygger på, og gjøre fremgangsmåten transparent.

Med benevnelse av begrepene som en del av undersøkelsen, får undersøkelsen også et mer statistisk preg. De kvalitative aspektene, samt fortolkningene som er gjort, styrkes av mer kvantitative tall. Når undersøkelsen har en bredere begrepsforståelse, har dette blitt kommentert. Det samme har skjedd når bruk av begrepet i oppgaver har hatt en signifikant påvirkning på antallet ganger begrepet nevnes. Slik har undersøkelsen beholdt sin kvalitative tilnærming. Begrepsutvalget er også basert på fagbegreper omtalt i underkapittel 2.1. Dette har gitt begrepene et definert kunnskapsgrunnlag. I tillegg er forståelsen av fagbegreper og begreper utvikling basert på Lev Vygotskijs *Tenkning og tale* (2001), og supplert med nyere forskning og perspektiver.

Med en kvalitativ tilnærming og begrenset utvalg av empiri, er det mye som ikke undersøkes. Funnene som er gjort, omtales derfor som tendenser, og ikke som påvist fakta. Enkelte funn går igjen i lærebøkene, mens andre viser store ulikheter. Undersøkelsen kan sies å ha påvist en tendens hvor Sikkerhetsrådet, og spesielt de fem faste medlemmene, ofte tillegges stor myndighet i norske lærebøker. Begrepet *folkerett* nevnes derimot i liten grad i forbindelse med folkerettslige prinsipper for rett til krigføring. Bøkene vektlegger ellers ulike prinsipper, noe som blir spesielt tydelig i samfunnskunnskapsbøkene for videregående skole. I Aschehougs *Fokus* tillegges staters suverenitet en stor rolle, og er det mest brukte begrepet. Statssuverenitetsprinsippet blir også det viktigste grunnlaget den kritiske tilnærmingen i både *Arena 9* og *Fokus*. Dette medfører både styrker og utfordringer. I *Delta!* blir «sjølvbestemmingsretten» omtalt én gang, i en refleksjons- og diskusjonsoppgave. Ulikheten i vektleggingen vitner om ulike forståelser av, og perspektiver på det internasjonale samfunnet og internasjonale forhold.

På grunn av avgrensningen til fysiske lærebøker, inkluderer ikke undersøkelsen det totale læringsinnholdet i faget. Med inkludering av flere læringsressurser, eller ved bruk av andre metoder, kunne undersøkelsen skapt et klarere bilde av kunnskapen norske elever får om folkerettens jus ad bellum. Samtidig viste underkapittel 4.1. hvordan lærebøker kan gi god innsikt i hvilken kunnskap som anses som viktig å reproducere.

Undersøkelsen har også omfattet fire basislærebøker, fra to store forlag. Dette er derfor lærebøker som sannsynligvis vil bli brukt av mange norske elever.

Undersøkelsen har presentert ulike former for utvikling mellom lærebøker innad i to forlag. Samtidig har funnene avdekket ulike tendenser i hva som vektlegges. I begge tilfeller fremstår den folkerettslige begrepsbruken rundt temaet rett til krigføring sterkere i bøkene for videregående skoles samfunnskunnskap, enn i samme forlags bok for ungdomsskolens samfunnsfag. Dette kan derfor vitne om en sterkere vektlegging av temaet jus ad bellum på videregående skole, samt en progresjon i begrepene som brukes. I Cappelen Damms tilfelle, ble svært mange begreper introdusert på ungdomsskolen, men ikke alle ble knyttet opp mot relevante folkerettslige regler for rett til krigføring. I Aschehougs tilfelle, ble elevtilpassede begreper ofte brukt i stedet for fagbegreper på ungdomsskolen. Ved overgangen til *Fokus*, var det flere tilfeller hvor nye begreper enten tok over for elevtilpassede begreper, eller bidro til en utvidelse av forståelsene som kom frem.

I tillegg har tendensen hos de fire lærebøkene, vært at Sikkerhetsrådet har fått myndighet til å fatte vedtak som legitimerer bruk av militær makt. I samtlige tilfeller har de fem faste medlemsstatenes vetorett også blitt omtalt. Begrepet *vetorett* er blant de tre mest brukte begrepene i hver bok, og det tredje mest brukte begrepet totalt. Hyppig bruk av begrepene *Sikkerhetsrådet* og *vetorett*, viser også repetisjon mellom bøkene i begge forlag. Videre styrking av hva som legitimerer vedtak, er en utvidelse ved overgangen til lærebøkene for vgs, som tydelig kommer frem hos begge forlag.

Sikkerhetsrådets oppbygging og vetoretten har også blitt problematisert i alle bøker. I *Delta!* har problematiseringen kun vært gjennom én oppgave, uten videre forklaringer. Dette til tross for at *Samfunnsfag 10* tilrettela for progresjon innenfor kritiske perspektiver. Inkluderingen av kritikk mot Sikkerhetsrådets struktur, og kritiske perspektiver generelt rundt temaet, har derfor vært ulik hos de to forlagene. Dette vitner om hvordan ulike perspektiver råder i samfunnet, og viser også at valg av lærebøker kan påvirke læringsutbyttet og forståelsene elevene får. Samtidig viser det at tendensen er at Sikkerhetsrådet tillegges mye makt, noe som også blir problematisert – selv om dette er i ulik grad. Det kan derfor både skape forventninger til at andre lærebøker inkluderer det samme, og vise at forståelsen av Sikkerhetsrådet som både mektig og problematisk, er forståelser vi ellers finner i samfunnet. Gjennom tydelig inkludering av både Sikkerhetsrådet og vetoretten, både som prinsipp og begrep i alle lærebøker, vil elevene få verdifull kunnskap som kan hjelpe dem med å forstå reglene for krigføring som påvirker pågående, nyere konflikter.

Aschehougs bøker mangler enkelte begreper som er svært viktige for regulering av retten til krigføring. *Arena 9* er også den analyserte boka med svakest begrepsbruk. Vygotskij mente at begrepsdannelsen ble modnet hos tenåringer. I *Arena 9* finner undersøkelsen flere tilfeller hvor begrepsbruken blir overdrevent elevtilpasset, som tidvis fører til direkte misvisende forklaringer. Av de analyserte lærebøkene, er dette boka som er skapt for det yngste alderstrinnet. Det er positive sider med gradvis utvikling av fagbegreper, med styrking når emnet repeteres i *Fokus*. Likevel fremstår dette som en styrke ved overgangen til *Fokus*, mens begrepsbruken i *Arena 9* tidvis blir for svak. Cappelen Damms lærebok for ungdomstrinnet har heller ikke hyppig bruk av begreper i undersøkelsens kontekst, men introduserer likevel fem flere begreper enn *Arena 9*. At Cappelen Damms bøker introduserer såpass mange begreper, må forstås som en klar styrke hos Cappelen Damm.

Samtlige bøker har mangler i begrepsbruken. At begrepet *folkerett* kun nevnes i Cappelen Damms *Samfunnsfag 10*, da uten kobling til prinsipper for rett til krigføring, må forstås som en svakhet ved lærebøkernes undervisningspotensiale. At begrepene *maktforbudet*, *selvforsvarsretten* og *invitasjon fra statsmyndighet* kun nevnes i *Delta!*, er også utfordrende. Begrensede koblinger til FN-pakten er heller ikke heldig. At *humanitære intervensjoner* i liten grad er et tema i Cappelen Damms bøker, forhindrer kanskje misvisende læring om temaet. Samtidig må det forstås som en mangel at et så sentralt og sterkt debattert tema innenfor temaet, i liten grad omtales. Dette er begreper og prinsipper som er svært viktige for folkerettens jus ad bellum, og som ved flere tilfeller har vært viktige i det norske nyhetsbildet og samfunnsdebatten dette århundret.

Det har tidligere blitt kommentert hvordan svak begrepsbruk i læreplanen kan føre til svak begrepsbruk i lærebøkene. Når undersøkelsen finner mangler i begrepsbruken i alle bøker, samtidig som kapittel 3 viste liten grad av sterke føringer for temaet i læreplanen, må det sies å her være en sammenheng. Det har tidligere blitt poengtert at menneskerettighetene får en vesentlig plass i både læreplaner og lærebøker. På bakgrunn av dette, er det tydelig at sterkere begrepsbruk og implementering av reglene for rett til krigføring i læreplanen, ville fått konsekvenser for lærebøkernes innhold. Når dette faller bort, blir det både mangler i lærebøkene, og tydelig ulikhet i perspektiver og vektlegginger. Samtidig er kompetansemålene i LK20 ment å være brede, og inkluderer færre konkrete kunnskaper og begreper enn tidligere læreplaner har gjort. Det blir derfor lærebokforfatterens ansvar å tolke læreplanene, og definere hvilke kunnskaper og begreper som bør komme med i lærebøkernes innhold.

Det blir dermed også tydelig at hvilke lærebøker elevene bruker, kan ha en påvirkning på hvilket læringsinnhold og hvilken forståelse elevene sitter igjen med. Derfor er det viktig for en lærer å være bevisst dette, for å kunne strukturere undervisningen og arbeidet med temaet på en hensiktsmessig måte.

8. Konklusjon

Oppgaven har forsøkt å svare på følgende problemstilling:

Hvordan fremstilles folkerettens regler for rett til krigføring i lærebøker i skolens samfunnsfag, og hvordan er tematikkens progresjon fra ungdomsskolen til vgs?

Alle undersøkte lærebøker har en tydelig vektlegging av Sikkerhetsrådets rolle. I samtlige bøker inkluderer dette en forklaring av de fem faste medlemmene og vetoretten. Det er her de største likhetstrekkene stopper.

Aschehougs bøker retter et kritisk blikk mot både Sikkerhetsrådets oppbygging, statssuverenitetsprinsippet, og på om og når bruk av militær makt kan legitimeres. Det er også en tydelig sammenheng mellom Aschehougs bøker, og en klar progresjon som også omfatter videreutvikling av kritiske spørsmål og perspektiver. Folkerettslige prinsipper for retten til krigføring fremstilles på en måte som oppfordrer til kritisk tenkning. Prinsippene problematiseres og diskuteres underveis i bøkens tekstinnhold, og elevene får relativt ofte i oppgaver å rette kritiske blikk mot de samme aspektene.

Også Cappelen Damms bøker inkluderer kritiske spørsmål. I overgangen til *Delta!*, kommer dette derimot kun frem gjennom én oppgave. Tekstinnholdet i *Delta!* problematiserer ikke tematikken. Selv om *Samfunnsfag 10* tilrettelegger for videreutvikling av kritiske perspektiver, stopper dette ved overgangen til samfunnskunnskapsboka. I *Delta!* fremstilles folkerettens jus ad bellum på et overflatenivå, med hyppig bruk av begreper. I noen tilfeller, fører dette til at kjente begreper som ikke knyttes til jus ad bellum i *Samfunnsfag 10*, plasseres i ny kontekst. I tillegg inneholder *Delta!* begreper som aldri omtales i de andre lærebøkene. Samtidig inneholder *Delta!* lite bruk av eksempler, dypdykk og kritiske perspektiver.

Når det kommer til introduksjon av ulike begreper, virker Cappelen Damms bøker å være bedre enn Aschehoug. Samtidig er det tydeligere sammenheng mellom Aschehougs bøker, som vitner om strukturert progresjon. Denne progresjonen inkluderer gradvis introduksjon av relevant begrepsbruk, samt utvikling av kritiske perspektiver på rett til krigføring, og motsetninger mellom statssuverenitet og humanitære intervensjoner og ansvar for å beskytte.

Totalt sett vitner disse funnene om at Sikkerhetsrådet vektlegges innenfor samfunnsfagenes lærebøkers fremstilling av folkerettens jus ad bellum. Begrepsbruken innenfor temaet, virker å utvikle seg i overgangen til videregående skole. Det er derimot ulikheter i strukturen av forlagenes interne progresjon, samt i hvilke prinsipper som vektlegges innenfor tematikken jus ad bellum.

Begrepet *folkerett* blir i liten grad brukt i bøkene, og det er kun *Samfunnsfag 10* som introduserer begrepet. Undersøkelsen finner aldri direkte bruk av begrepet *folkerett* i konteksten jus ad bellum. Begrepene *folkerett*, *maktforbudet*, *selvforsvarsretten* og *invitasjon fra statsmyndigheter* introduseres aldri i Aschehougs bøker, og omtales sjeldent i lærebøkene. Dette vitner om en tendens hvor visse aspekter av folkerettens jus ad bellum, preges av svak begrepsbruk. Fraværet av folkerettslig begrepsbruk i læreplanene, må derfor forstås som begrensende for samfunnsfagenes læringsinnhold om regulering av rett til krigføring.

9. Litteratur

9.1. Kunnskapsgrunnlag & metode:

- Bock, A. (2018). Theories and Methods of Textbook Studies. I E. Fuchs & A. Bock (red.). *The Palgrave Handbook of Textbook Studies*. (s. 57-70). Palgrave Macmillan.
- Bruner, J. S. (2001a). Etter John Dewey, hva så?. I E. L. Dale (red.). *Om utdanning. Klassiske tekster*. (s. 113-124). Gyldendal Akademisk.
- Bruner, J. S. (2001b). Verdien av struktur. I E. L. Dale (red.). *Om utdanning. Klassiske tekster*. (s. 125-141). Gyldendal Akademisk.
- FN. (1945). *FN pakten*. Tilgjengelig via FN-sambandet: <https://fn.no/assets/images/FN-kunnskap/Avtaler/FN-konvensjoner-filer/FN-pakten.pdf>
- Gleiss, M. S. & Sæther, E. (2021). *Forskningsmetode for lærerstudenter. Å utvikle ny kunnskap i forskning og praksis*. Cappelen Damm Akademisk.
- Haug, B.S., Ødegaard, M. (2014). From Words to Concepts: Focusing on Word Knowledge When Teaching for Conceptual Understanding Within an Inquiry-Based Science Setting. *Res Sci Educ* (vol. 44(5)), (s. 777-800). <https://doi.org/10.1007/s11165-014-9402-5>
- Hellestveit, C. & Nystuen, G. (2020). *Krigens folkerett – Norge og vår tids kriger*. Universitetsforlaget.
- Johannesen, A., Tufte, P.A. & Christoffersen, L. (2016). *Introduksjon til samfunnsvitenskapelig metode*. (5. utg.). Abstrakt forlag.
- Koritzinsky, T. (2020). *Samfunnskunnskap. Fagdidaktisk innføring*. (5. utg.). Universitetsforlaget.
- Kunnskapsdepartementet. (2020a). *Læreplan i samfunnsfag (SAF01-04)*. Tilgjengelig via <https://www.udir.no/lk20/saf01-04?lang=nob>
- Kunnskapsdepartementet. (2020b). *Læreplan i samfunnskunnskap fellesfag vg1/vg2 (SAK01-01)*. Tilgjengelig via <https://www.udir.no/lk20/sak01-01?lang=nob>
- Kvande, L. & Olofsson, H. (2024). Innledning. I L. Kvande & H. Olofsson (red.). *Begreper om og i samfunnet*. (s. 11-26). Universitetsforlaget.
- NOU 2015: 8. (2015). *Fremtidens skole. Fornyelse av fag og kompetanser*. Kunnskapsdepartementet. <https://www.regjeringen.no/contentassets/da148fec8c4a4ab88daa8b677a700292/no/pdfs/nou201520150008000dddpdfs.pdf>

- NOU 2016: 8. (2016). *En god alliert – Norge i Afghanistan 2001–2014*. Utenriksdepartementet og Forsvarsdepartementet.
<https://www.regjeringen.no/contentassets/09faceca099c4b8bac85ca8495e12d2d/no/pdfs/nou201620160008000dddpdfs.pdf>
- Nålby, A. D. (2023). *Hvordan behandles nyere internasjonale konflikter i lærebøker for ungdomstrinnet?* Universitetet i Sørøst-Norge. <https://hdl.handle.net/11250/3082750>
- Ottosen, R. (2019). "Norway's New(s) Wars: Syria in the Norwegian Mass Media". I *Nordlit*, no. 42 (November):303–326. <https://doi.org/10.7557/13.5017>.
- Overrein, P. & Smidt, J. (2010). Begrep og makt – begrepslæring og samfunnsbilder i skrivning i samfunnsfag. I J. Smidt. (red.). *Skriving i alle fag – innsyn og utspill*. (s. 231-254). Tapir Akademisk Forlag.
- Overrein, P. (2024). Den lange krigen (1991-2021) i lærebøker. I L. Kvande & H. Olofsson (red.). *Begreper om og i samfunnet*. (s. 138-170). Universitetsforlaget.
- Postholm, M. B. & Jacobsen, D. I. (2018). *Forskningsmetode for masterstudenter i lærerutdanningen*. Cappelen Damm.
- Regjeringen. (2023, 24. april). *Hva er FNs sikkerhetsråd?*. Regjeringen.no:
https://www.regjeringen.no/no/tema/utenrikssaker/fn/sr_hva_er/id2791617/
- Ruud, M. & Ulfstein, G. (2018). *Innføring i folkerett* (5. utg.). Universitetsforlaget.
- Straffeloven. (2005). *Lov om straff*(LOV-2005-05-20-28). Lovdata.
<https://lovdata.no/lov/2005-05-20-28>
- Takaya, K. (2008). Jerome Bruner's Theory of Education: From Early Bruner to Later Bruner. I *Interchange* (vol. 39/1), (s. 1–19). <https://doi.org/10.1007/s10780-008-9039-2>
- Tjora, A. (2017). *Kvalitative forskningsmetoder i praksis*. (3. utg.). Gyldendal Akademisk.
- Tveit, C. (2023). *Progresjon i samfunnsfag – en lærebokanalyse*. Høgskulen på Vestlandet.
<https://hdl.handle.net/11250/3082154>
- Ulfstein, G. (2016). *Hva er folkerett*. Universitetsforlaget.
- Vygotskij, L. S. (2001). *Tenkning og tale*. Gyldendal Norsk Forlag.
- Østerud, Ø. (1986). *Intervensjon som stormaktspolitikk*. Universitetsforlaget.
- Østerud, Ø. (2017, 13. november). Desinformasjonens tidsalder. *Aftenposten, Viten*.
<https://www.aftenposten.no/viten/i/0wmB0/desinformasjonens-tidsalder-oeyvind-oesterud>
- Østerud, Ø. (2023, 6. juni). Sommeren da Libya forsvant. *Aftenposten*.
<https://www.aftenposten.no/kultur/kommentar/i/76Jpbv/sommeren-da-libya-forsvant>

9.2. Lærebøker og lærebokkapitler

- Bredahl, L. (2022). Maktbalansen i verden. I L. Bredahl, E. Dehle, H. Larsen, K. Quintano, C. Ranheim, I. Salvesen & S. Øvretveit. *Samfunnsfag 10 fra Cappelen Damm*. (s. 176-205). Cappelen Damm.
- Bredahl, L., Dehle, E., Larsen, H., Quintano, K., Ranheim, C., Salvesen, I. & Øvretveit, S. (2022). *Samfunnsfag 10 fra Cappelen Damm*. Cappelen Damm.
- Hellerud, S. V., Erdal, S. F., Johnsen, I. M. & Westersjø, M. (2021). *Arena 9. Samfunnsfag*. Aschehoug.
- Holgensen, T. S., Iversen, M. & Kosberg, E. (2021). *Delta! Basis. Samfunnskunnskap VG1/VG2*. Cappelen Damm.
- Quintano, K. (2022). Ekstremisme og terror. I L. Bredahl, E. Dehle, H. Larsen, K. Quintano, C. Ranheim, I. Salvesen & S. Øvretveit. *Samfunnsfag 10 fra Cappelen Damm*. (s. 206-249). Cappelen Damm.
- Ranheim, C. (2022). Internasjonalt samarbeid. I L. Bredahl, E. Dehle, H. Larsen, K. Quintano, C. Ranheim, I. Salvesen & S. Øvretveit. *Samfunnsfag 10 fra Cappelen Damm*. (s. 133-175). Cappelen Damm.
- Ryssevik, J., Dahle, M. & Haraldsen, M. (2020). *FOKUS Samfunnskunnskap*. Aschehoug, 2020

